

فونۆلۆژی

رێزمان

Phonology
grammar

Phonology
grammar

تایبەتمەندیی فونۆلۆژی و
رێزمانی دەقووکا زاخۆدا

ژیروان سەعید حاجی بەدری

تایبەتمەندییە فونۆلۆژی و ریزمانی د دەقۆکا زاخۆدا

سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

تایبەتمەندیین فونۆلۆژی و
رێزمانی دەمقۆکا زاخۆدا

پەرتووک

ژیروان سەعید حاجی بەدری

نقیسەر

ئیکتی / ۲۰۱۹

چاپ

وارهیل عبدالباقی

دیزاین و بەرک

دیارەبەدوئلا

۹۷۸ - ۹۹۲۲ - ۹۱۶۷ - ۱ - ۲

ISBN

D - / ۲۳۴۸ / ۱۹

ژمارا سپاردنی

© مافق چاپی یی پاراستیه بۆ

سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies

سەنتەری زاخۆ بۆ قەسکۆلینین کوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550

📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

هه و النامه كتيب

تايهت مه ندين فونولوزي و ريزمانى

د دهقوكا زاخودا

ژيروان سهعيد حاجى بهدرى

ههه و النامهه كتيب

لیستا هیمایان

نیشانا کورتکرنی	زارف
ده. ز	دهفوکا زاخو
ده. دی	دهفوکین دی
ن	ناف
نف	نفش
نی	نیڕ
د. خ	دوخی خستنه پال
م. کو	مورفیما کومکرنی
هک	ههفالکار
∅	مورفیما سفر
//	فونیم ^(۱)
[]	ئه لوفون د فونولوزییدا
[]	دهنگ د فونه تیکیدا
[°]	دهنگی سشک
[]	دهنگی گران
[]	دهنگی ب شیوی او [دهیته لیفکرنی
[h]	دهنگی تهوژمدار
<>	دبیت، بو ههر دو ئالان
←	دبیت، د فونولوزی و ریزمانیدا

(۱) دانانا فان هیمایان ب سود و مرگرتن ژ پهرتوکا [PETER LADEFOGED, 2000: 56 – 61] هاتینه

و مرگرتن.

ههه و النامهه كتيب

پیشہ کی

ہندوستانی کتب

هه‌و‌نا‌مه‌ی کتێب

١ - ناڤ و نیشان و کەرەستی لیکۆلینی:

ئەڤ پەرتووکه ب ناڤ و نیشانین " تاییه تەمەندیین فۆنۆلۆژی و ریزمانی د دەڤۆکا زاخۆدا " یه کو د بنەرەتدا نامەیه کا ماستەرییه . کەرەستی لیکۆلینی ژ ئاخشتن و زمانێ رۆژانه یی خەلکی دەڤهرا زاخۆ هاتیه وەرگرتن، نموونین قی لیکۆلینی ژ ئاخشتنا فان کەسین ناڤین وان ل خواری ديارکری هاتینه وەرگرتن:

ناڤ	دایکبوون	خوجیهیا نوکه	پلا خویندەواری	ئیل
زوزان سالح یوسف	١٩٦٥	حسینیکی - زاخۆ	ماموســـــــــــــــــتایا سەرەتایی	زاخۆیی
دلمان حسین عارف	١٩٩٠	بێدار - زاخۆ	فەرمانبەر	زاخـــــــــــــــــۆیی - سلوپی
حسن عەلی حسن	١٩٨٠	برایه تی - زاخۆ	نەخویندەوار	زاخـــــــــــــــــۆیی - جوله میرگی
مرشیدا عجیل حسن	١٩٧٣	حسینیکی - زاخۆ	ماموســـــــــــــــــتایا سەرەتایی	زاخۆیی - رەزقان
قیان دەرویش طاهر	١٩٧٧	رکاڤا - زاخۆ	ماموســـــــــــــــــتایا ئامادهی	زاخـــــــــــــــــۆیی - شەرنەخی
سمیرا عەبدی حسن	١٩٧٨	حسینیکی - زاخۆ	فەرمانبەر- قوتابخانه	ســـــــــــــــــلیقانهی - دولا
چیا عصمت دینو	١٩٨٢	برایه تی - زاخۆ	فەرمانبەر- زانکۆ	ســـــــــــــــــندی - بەنستانی
بهارحسن مستهفا	١٩٨٥	نەوروز- زاخۆ	فەرمانبەر- زانکۆ	ســـــــــــــــــندی - بوسه لی

حسَن مصطفیٰ حاجی	۱۹۴۶	زاخۆ - نه‌وروز	خویندەوار - سەرەتایی	سندی - بوسه‌ئی
رینجبه‌ر ده‌رویش یوسف	۱۹۸۶	تلکه‌به‌ر - زاخۆ	قوتایی زانکۆی	سندی - په‌ره‌خی
نالیاسالڤ ئەحمەد	۱۹۵۴	هیزل - زاخۆ	نه‌خویندەوار	سندی - جونکی
غریت تەمر عەبی	۱۹۶۷	برایه‌تی - زاخۆ	نه‌خویندەوار	سندی - سوفی
سولاف سعید حاجی	۱۹۸۴	برایه‌تی - زاخۆ	ماموس‌تایا بنه‌رتی	سندی - شیف ئەرمەنی
ئەسمەر میرزا میرزا	۱۹۴۵	هیزل - زاخۆ	نه‌خویندەوار	سندی - مالا عەجەمی
قانا میسا رشید	۱۹۸۶	تلکه‌به‌ر - زاخۆ	ماموس‌تایا بنه‌رتی	سندی - مام ئیزدینی
دلوقان امین سه‌لمان	۱۹۸۲	مهمدییه - زاخۆ	فەرمانبەر	سندی - مچولی
فەهیمە گندل جانگیر	۱۹۵۱	برایه‌تی - زاخۆ	نه‌خویندەوار	سندی - نیری
سالڤ احمد رشید	۱۹۲۸	هیزل - زاخۆ	نه‌خویندەوار	سندی - ئەقله‌ی
زیره‌قان شاھد ئەمین	۱۹۸۵	ئاشای جەمی - زاخۆ	فەرمانبەر - زانکۆ	گولی - باتیفی
ره‌قی‌ا احمد یحیا	۱۹۵۹	برایه‌تی - زاخۆ	نه‌خویندەوار	گولی - شیلانی
نهارى سلیمان عجيل	۱۹۸۴	ملله‌ت - زاخۆ	فەرمانبەر - زانکۆ	کوچه‌ر - هاجان
ئەلماس حاجی جمیل	۱۹۸۹	تلکه‌به‌ر - زاخۆ	قوتایا زانکۆی	کوچه‌ر - زیوکی

٢- ئەگەری ھەلبژاردنا بابەتی لیکۆلینی:

گۆشەرا بەھدینی ژ گۆشەری دیا لیکتا ژۆریا زمانی کوردییە، ژ چەندی دێ دەفۆکان پیکەھیت و ھەر دەفۆکەک خودانا چەند تاییبەتمەندیی زما نییە، ئەقچا مە ب فەر دیت ئەم لیکۆلینا ھندەک لایەنی فۆنۆلۆژی و ریزمانی یین تاییبەت ب دەفۆکا زاخۆفە بکەین.

٣- گرنگیا لیکۆلینی:

گرنگیا وی د دیارکنا تاییبەتمەندیی دەفۆکا زاخۆدایە ژ لای فۆنۆلۆژی و ریزمانی شە و بزاقەکە بۆ لیکۆلین و دەستنی شانکنا ھندەک تاییبەتی ی فۆنۆلۆژی و مۆرفۆسینتاکسی د قی دەفۆکیدا.

٤- ریبازا لیکۆلینی:

ئەق لیکۆلینە ل دویف ریبازا (وہسفی) و ب شیوی کارەکی - مەیدانی ھاتیە ئەنجامدان، وەرگرتن و شروفا کنا نموونان ژ ئاخستن و زمانی خەلکی سەنتەری باژیری زاخۆیە.

٥ - سنوری لیکۆلینی:

سنوری لیکۆلینی ب قی شیوہییە:

- أ- د ئاستی فۆنۆلۆژییدا ب تنی باسی ھندەک دیاردین فۆنۆلۆژی ھاتیە کرن و ل گەل دیارکنا تاییبەتمەندیی وان دیاردان د (دە. ز) دا و مە دیاردە ب شیوی بەراورد ل گەل دەفۆکین دی (دەفۆکا دەوک) ی باسکرینە.
- ب- د ریزمانیدا باسی ھندەک تاییبەتی ی مۆرفۆسینتاکسی د (دە. ز) دا ھاتیە کرن.

ج- نموونه ژئاخشتنا خه لکی رهسه نی دهقهری، وهك سندی و گولی و سلیقانهی و زاخویی و هندهك كوچهر ژی ل زاخونه هاتینه وهرگرتن، مه زاراقی (زاخویی) بو گشت دهقوکی بكارهینایه و هه می پیکهینین زاخو ب خوڤه دگریت و زاراقی (زاخولی) ب تنی (باژیریان) ب خوڤه دگریت.

٦- پشکین لیكولینی:

ژیلی پیشهکی و نهجامان، دابه شدبیت ل سهر:

١- پشکا ئیکی: دمروازیهك بو بابهتی پیکدهیت ژ:

أ - دمروازیهكا میژووی، كو ژ دهستیکی پیکدهیت و تیدا باسی زمانی و دیالیکت و جهی دهقوکا زاخو د ناڤ گوڤهرا بههدینیدا و پیکهاته و پیکهینین قی دهقوکی هاتیه کرن.

ب - دمروازیهكا زانستی، كو فونوئوژی و ریزمانی ب کورتی هاتینه باسکرن، وهك دمروازیهك بو بابهتی لیكولینی.

٢- پشکا دووی: باسی هندهك تاییهتمهندیین فونوئوژی یین (ده. ز) هاتیهکرن، ل گهل دیارکونا تاییهتیین هندهك دیاردین دهنگی.

٣- پشکا سییی: باسی هندهك تاییهتمهندیین ریزمانی د دهقوکا زاخو دا هاتیهکرن، نهڤ پشکه دابه شدبیته:-

بهندی ئیکی: تاییهتمهندیین مورفیمیین نشی د (ده. ز) دا:-

١ - دوخی راستهوخو.

٢ - دوخی نهراستهوخو (تیان).

٣ - دوخی گازیکرنی.

بهندی دووی: مورفیمیین ریککهفتنی.

بهندی سییی: تافین کاری.

پشكا ئىكى
دەروازىەك بۇ بابەتى

هه‌و‌نا‌مه‌ی کتێب

أ- دەرۆازمیه کا میژووی:

دەستپیک

زمان دیارده کا کومه لایه تییه و ریکه که بو گه هاندنی د ناڤ کومه لگه هیدا. دیالیکتۆلۆجی: (لقه که ژ زانستی زمانی، وهسف و شرۆڤه کرنا دیالیکتان و دیارکرنا تاییه تییین دهڤۆکین سهر ب دیالیکتین زمانین دیارکریشه ژ لایئ درکندن و ریزمانی و فهره نگیشه دکهت و به لاقبونا شیوین زمانی شرۆڤه دکهت. پهیدا بوونا دیالیکتان بو چهند هوکاره کان⁽¹⁾ قه دگهریت، کو د نه جامدا دیالیکتین (ناوچهیی، کولامه یه تی) پهیدا بوون و دیالیکتین ناوچهیی، نهو دیالیکتین تاییهت ب کومه له کا که سین سهر ب دهڤهره کا تاییهت شه نه) محمد حسن عبد العزیز، ۱۹۸۳: ۱۵، ۱۵۹ - ۱۶۰ ههر دیالیکته کی تاییهت مه ندیین خو یین زمانی هه نه، نه خاسمه دهڤهران، کو دهڤۆکا ههر دهڤهره کی تاییهت یین خو یین زمانقانی هه نه پی دهیته جودا کرن. ل قیری فهره جوداهییی د ناڤهرا دیالیکت و نه کسینت (Accent) یدا بهرچاڤ بکهین، نه کسینت بو دیارکرنا جیاوازیان د درکاندنیدا دهیته بکارهینان و دیالیکت بو دیارکرنا تاییهتی و جیاوازیین زمانی د ژینگه هه کا تاییهتدا دهیت [Chambers, J.K, 2004:5] کو د ئیک دهڤۆکا جوداهی د نه کسینتیدا یا هه ی.

جهی دهڤۆکا زاخۆ د ناڤ کوفهرا به هیدینیدا:

گوفهرا به هیدینی سهر ب دیالیکتا کرمانجیا ژۆریه. نهڤ گوفه ره ژ لایئ جوگرافی شه (ژ باکورئ رۆژئاڤایی عیراقی واته رۆژئاڤا باشورئ کوردستانییه و سنورئ وی د ناڤهرا زییی مهزن و کیلهشین ل سهر سنورئ ئهیرانی ژ لایئ رۆژه لاتیشه و رویبارئ هیزل و سنورئ سوریا ژ لایئ رۆژئاڤایی شه و چیا یی مه قلوب ژ

پیکهاته و پیکهینین دهفوکا زاخۆ

باژییری زاخۆ مهزنترین قهزایه ل کوردستانا عیراقی و سهرب پاریزگهها

دهوکیتیه ژ فان ئیلان یان گروپان پیکدهیت:

۱- سندی.

۲- گولی.

۳- سلیخانهی.

۴- زاخویی.

۵- کوچهر.

ل باژییری زاخۆ هندهك ئیلین دی ژی، وهك (بهرواری، زیباری، شنگالی) ههنه لی ژ بهر نهخه لکی رهسهنی دهقه ریئه، بو نموونه ژی ل سالیین ههشتیاندان ل چهرخی بیستی بهرواری هاتینه زاخۆ، کو ژ لایئ حکومهتا عیراقی یا ژ ناچوویی (بهعس) قه هاتینه کوچبه رکرن. ژ بهر هندی ب تنی مه ئیلین ل سهری وهرگرتینه، ب قی شیوهی:

أ - ئیلا سندی مه دهفوکا وان ل سهرسی بهشان دابهشکرینه:-

۱- ئاکنجی یین ل بهر چیاپی واته گوندین وان دکهقنه باکورئ سهنهتری

باژییری [خالد محمد شریف السندی، ۲۰۰۵: ۶۳] ژ (پس ئاغا، مچولی، چونکی،

په رهخی، شیخ ازدینی، شهراشئ، نیری، مالا عهجهمی، ئه قلهی، پیبلی،

نوردینی، بوسه لی) پیکدهین، ههتارادیهکی په یقینا وان وهکی ئیک

دهیت و جوداهی د ئه کسینتیدا ههیه، وهك (دیاردین دهنگی و ریزمانی د

دهفوکا واند هه قپشکن، بو نموونه دیاردا گوهورپنا دهنگی [ی] بو [اما] لی

دهفوکا بوسه لییان د ناڤ فان ئیلاندا جیاوازه ژ لایئ ئه کسینتیقه و د ناڤ

خودا ژی ژ لایئ ئه کسینتیقه ب دوو شیوهیان دهیت، واته ژ ههڤ جوادنه.

۲- ئاکنجی یین ل بهرخابیری، واته روژه لاتا سهنهتری قهزا زاخۆ ژ (شیف

ئه رمنی، سوفی، مام ئیزدینی، بلک، چونکی) پیکدهین [خالد محمد شریف

السندی، ۲۰۰۵: ۶۲-۶۴] دهفوکا فان ژ ههڤ جودایه ژ لایئ ئه کسینتیقه، بو

نموونه (شیف ئهرمنی نه وهك سوفی و مام ئیزدینیان) دئاخشن ل دهمی ئاخشتنی جوره ئاوازهك د ئاخشتنا واندا ههیه و جوداهی د هندهك تایبهتمندیین زمانشانیدا ههیه، بۆ نموونه مۆرفیمین نشی د دهفوكا شیف ئهرمنیاندا ب قی شیوهی دهین: (ا) بۆ نشی می و (ی) بۆ نشی نیرو د دوخی راستهوخو دا دهین و د دهفوكین دی دا مۆرفیما (ی) بۆ نشی نیرو می دهیت و ژبلی دیاردین دهنگی، لی دهفوكا چونکیان ژ لایئ دهنگسازیشه وهك دوسکیان دهیت، چونکی دهقرا وان دكهقیته نیزیک دهقهرین دوسکیان، لهورا هندهك دهنگان گران دبیزن، وهك (داس، ئاف..)، بۆ زانین ئیلا چونکی دبنه دوو بهش:

۱ - ئاكنجی یین ل بهر چیایی ل گوندین (داسیک، مامیس، سنداڤ، سهرسیلافك) ئاكنجینه و دبیزنی (چونکیین ل بهر کیهری).

۲ - ئاكنجی یین ل بهر خابیری ل گوندین (كهريت، بیغهبار) ئاكنجینه، نیزیک دهقرا (دوسکی) یانه.

دهفوكا سوفیان وهك دهفوكا سندی یین ل بهر چیایی دژین دهیت واته تایبهتمهندیین زمانشانی یین قی دهفوكی ههقیشکن ل گهل وان، بۆ نموونه دیاردا گوهورینا دهنگی [ی] بۆ [ه] (۲) ههچهنده دهقرا سوفیان دویره ژ چیایی و دكهقیته ل بهر خابیری. دهفوكا مام ئیزدینیان ژ لایئ ئەكسینتی قه ژ دهفوكا سندیان جودایه.

۳- بهنستانی ل بهر رویباری هیزل، كو دبیته سنور د ناقبهرا قی دهقهری و دهقرا بوتان و سلوییاندا [بشیر سعید عبدالرحمن، ۲۰۰۶: ۳۵۱] دهفوكا وان سهه ب دهفوكا بوتانیانقه، بۆ نموونه وشهیا (نهو) وهك دهفوكا بوتانی بكاردهینن، واته ژ لایئ ئەكسینتیقه ب سهه دهفوكا بوتانیقه دچیت ژ بهر ریزگهها وان یا جوگرافی، كو گوندین وان نیزیک دهقرا بوتانیاننه و ژ (هوریز، كهرنه، دورنهخ، چهه مشكو، دهلك، بهرزیر، دهشت ماسك، ههفشن، ربههك،...) پیکدهین.

ب - ئیلا گولی ل باکورئ زاخونه و دکهقنه روژئاقا گوندین سندیان و رویبارئ خابیری ژ لایئ روژهلاتیقه و ئیلا دوسکی ژ لایئ باشوریقه و تورکیا ژ لایئ باکوریه [بشیر سعید عبدالرحمن، ۲۰۰۶: ۳۵۶] دهقوکا گولیان تارادهیهکی جودایه ژ یا سندیان ژ لایئ ئەکسینتیقه و ئەفه ژ ی ب شیوهیهکی باش ل زاخو دیاردبیت، دەمئ دئاخشن و دئاخشتنا واندا هندەك وشه و زاراڤین تایبەت بکاردهین، وهك (بهع) ئامرازهکه بو سهرسورمانئ بکاردهیت ئەفه گشتیه و مؤرفیما (ئیه ئەیه) د دهقوکا هندەك گولیاند، وهك (دیمی و زریزه و زیوکی) زور دهیت، بهلکو ب واتهیا (چهوا چهوا) یه. دهقوکا گولیان ب دوو شیوهیان دهیت ئەوژی :-

۱- ئەوین گوندین وان دکهقنه روژئاقا گوندین سندیان دهقوکا وان ب دهقوکا سندیان کاریگه ربووینه^(۳).

۲- ئەوین گوندین وان دکهقنه باشوری ئیلا دوسکیان ب وان کاریگه ربووینه ، بو نموونه کاری (هاتن) رهگی نهبوری (ئی، هی) یه د گشت (ده. ز) دا (ئی) دهیتە بکارهینانی، وهك (دئیم،.....)، ب تنئ د دهقوکا قان گولیاند ب شیوی (هی) دهیت، وهك (دهیم،.....).

ج - دهقوکا سلیقانهیان جیاوازه ژ سندی و گولی و زاخولیان ژ لایئ ئەکسینتیقه و، ئی ژلایئ تایبەتمەندیین زمانیه، وهك قان دهقوکان دهیت، ئیلا سلیقانهی دکهقیته (باکورئ رویبارئ خابیری ههتا دکههیتە رویبارئ دیجله نیزیك گوندئ قهراولا و ژ لایئ روژهلاتیقه گوندئ (مه‌رین) ۱ و هندەك گوندین دوسکیان ژ لایئ لیهفی و ژ لایئ روژئاقاهه ژ گوندئ (دیره‌بین) و زنجیرا جیاویییه بهره‌ق روژهلاتئ و ل دهوکی ته‌واو دبیت) [بشیر سعید عبدالرحمن، ۲۰۰۶: ۲۵۹]. د- زاخویی: دهقوکا وان ل باژیری زاخو زور دیاره ل دەمئ په‌یضینی شیوی دهقی خو خردکەن و ژ (شهرنه‌خی، جزیری، عه‌ره‌ب، جوله‌می‌رگی،...) پیکدهین و هندەك زاخویی ل سهر بنه‌مالان، وهك (جه‌قسی، رمزقان، سه‌یرانی،... هتد) دابه‌ش دبن.

ه- دهقوكا كوچهران ژ لايي تهكسينتي و هندهك تايبهتيين زمانشانيقه يا جياوازه، بو نموونه (مورفيمين نشي د دوخي تياندا د دهقوكا كوچهراندا دهرناكهشن دببته مورفيما سفر) ژ بيكهيتين دي بين زاخو و دكهقنه گوندين (حهسن ئاڤا و ئافرما و سهلكا، ئهقه زيوكينه و هندهك ل دهقهرا ليھض ل گوندين خوالش و كرزيوك و بيژه و بيتاس و چه م باھيف ههنه، ئهقه هاجان و هندهكين دي ل گوندين گولييانن) [بشير سعيد عبدالرحمن، ۲۰۰۶: ۴۳۹ - ۴۴۴].

ب- دمووازيهكا زانستي:

أ - فونولوژي:

لقهكي زمانشانيقه ليكولين ل دهنگين زمانهكي دياركري دكهت، دهنگ د ئاستي فونولوژييدا دببته (فونيم) و يهكهيا فونولوژييه. ئامانجا فونولوژيي (يا سهرهكي تهوه دياركرنا وان ياسايانه بين ب ريكا وان دهنگ دهينه ريكخستن د زمانهكي تايبهتدا و شروقهكرن و دياركرنا وان جياوازيين روويدهن) دكهت [Crystal.D, 1997:163]. د فونولوژييدا بهايي ههر دهنگهكي دهيته دياركرن و كا كيژ دهنگ دببته فونيم و نهوي دهنكي چهند ئه لوفون ههنه ئهقه زي سيمايهكي دهنگيه و ل قييري دي وهك ئه لوفون دياربن و ئه لوفون چهند دهنگهك د ئيك فونيمدا كوم دهن، واته دهربرينا فونيمهكي ب چهند شيوهيان دهيت [63: finch.G.2000]، بو نموونه فونيم /ت/ ب چهندين شيوهيان دهيت، وهك:

/ ت / ← [تازه، تا^ه] (٤)
 ← [ئاڤ، ئا^ه] (٥)
 ← [ئي] (٦)

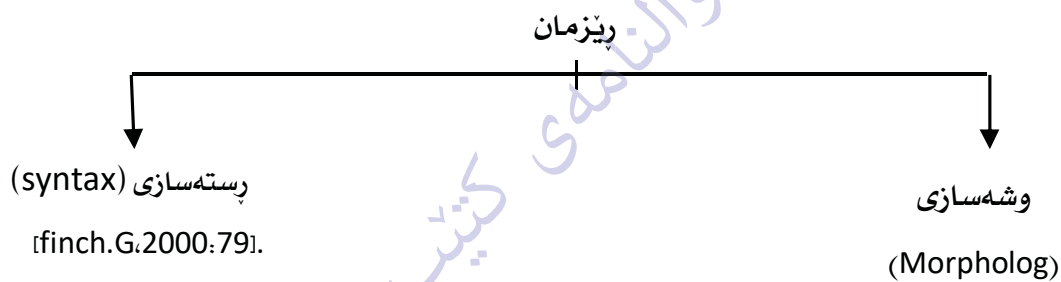
د فان نمووناندا فونيم /ت/ ب چهندين شيوهيان هاتيه ئه وزي (ت^ه، ت^ه، ت^ه).

ب - ریزمان:

ئەق زاراقەییە لیکولینی ل وان یاسا و دەستوران دکەت، (یین کو ب ریکا وان وشە دەینە لیکدانى بو دروستکرن و پیکهینانا رستان، واتا قەکولینی ل پیکهینانا گری و رستان دکەت) [Chomsky.N, 1957: 74] چونکی وشە گری و رستان پیکهینن. د ریزمانیدا ریزکرنا کەرەستان ل دویف هژمارەکا یاسا و دەستورانە وشە تیدا دەینە ریکخستن و ئەرکان وەردگرن، وەك (بکەر، بەرکار، کار) و کەرەستین دی تیدا دەینە ریکخستن ل دویف ریزمانا زمانی، وەك:

- ئەو سحاری چوو.

ژ لای ریزمانیە ژ دوو گرییان پیکهیت، ئەو ژى (ئەو) گرییا ناقییە و (سحاری چوو) گرییا کارییە، هوسا ریزمان ژ (دوو ئاستین سەرەکی یین زمانی پیکهیت و ل دویف تیگەهین هەقچەرخین زمانانی (مورفۆلۆژی و سینتاکس) ن وەکی د قی خستەیدا دی دیارکەین:

چونکی د وشە‌سازییدا لیکولین ل (مورفیمین) (ریزمانی یان فەرەنگی) دەیتەکرن [Crystal.D, 1997:294] و د رسته‌سازییدا لیکولین ل (چاوانیا ریکخستنا وشەان د پیکهینانا گری و رستاندا دەیتە کرن) [Radford, 1997:272] ئەق هەر دوو ئاستە ریزمانی پیکهینن. ب قی چەندی بو مه دیاردبیت، کو وشە‌سازی پیشەکیەکا فەر و گرنگە بو دەستپیکرنا لیکولینا رسته‌سازی، چونکە وشە دبنە گری د رستاندا و مورفیمین ریزمانی ژى پەیوەندییا ریزمانی د ناڤهرا وشەیین رستاندا پەیدادکەن و پیکشە (مورفۆسینتاکس) ی پیکهینن و تیدا (ئامازە ب وان مورفیمان دەیتەکرن یین ئەرکی وان د ئاستی سینتاکسیدا واتە د ناڤ رستاندا دیاردبیت) [Trask. R.L, 1993:116] ل قیری پیدقیە بیژین، کو مورفیم چ (فەرەنگی یان ریزمانی) بیت هەر دوو پیکشە ریزمانا زمانی پیکهینن.

پهراویزین پشکا ئیکى

- (۱) بو پتر پیزانینان بنیره: [رهفیق شوانى، ۲۰۰۱: ۶۶- ۷۰]
- (۲) بو پتر پیزانینان بنیره لاپه ره [45] ژ فى نامى .
- (۳) بو پتر پیزانینان بنیره پشکا دووی و سى ژ فى نامى .
- (۴) [h] ئەف نیشانە ئەوه ، کول گەل دەنگى ھندەك با دەردکەفیت [Crystal.D,1997:30].
- (۵) [ʰ] ئەف نیشانە ئەوه، کو دەنگ ب گرانى دەیتە لیفکرنى، واتە ل دەمى کوتنا دەنگەکی پاشیا ئەزمانى بەرهف پەحنکا نەرم بلند دبیت [finch.G، 2000:63].
- (۶) [ʰ] ئەف نیشانە ئەوه، کو دەنگ ب سڤى دەیتە لیفکرنى، ئانکو (د چیکرنا فان دەنگاندا تەوژمى باى نینه) [finch.G، ۲۰۰۰: ۶۴].

پهراویزین نامەى کتیب

پشکا دووی

هندەك تايهتەندیین فونوئۆژی د(ده. ز) دا

هه‌و‌نا‌مه‌ی کتێب

هندەك تايبەتمەندییڻ فونۆلۆژی د (دە. ز) دا:

هەر دەقۆكەك ب هندەك تايبەتمەندییڻ فونۆلۆژی دەیتە نیاسین، ئەو دیاردیڻ د (دە. ز) دا هەیین چیدبیت ل دەقۆكیڻ دی ییڻ سەر ب هەمان دیالکتیقه هەبن یان ژى نەبن، بەلكو هندەك دیارده د هەق پشكن د ناقبەرا دەقۆكاندا و هندەكان ژى چەندیڻ تايبەتمەندی د دەقۆكەكیدا هەنە. د قى بەشیدا دی تايبەتییڻ هندەك دیاردیڻ دەنگی د (دە. ز) دا دیارکەین.

أ - دیاردیڻ دەنگی:

مەبەست پی ئەو گۆرانکاری و جیاوازیڻه ییڻ د شیوی ئاخشتیڻیدا پەیدادبن ژ (گرانکرن و سقکرن درکاندن دەنگان، چونکی درکاندن دەنگان ب ئاوازیڻ جیاواز دەیتە کەرن) [هانی عبد الرحمن عبد الهادی، ۲۰۰۱: ۲۲]، ئەو گوهورپینیڻ د دەنگیڻ و شاندا پەیدادبن دبنە هویی پەیدابوونا جیاوازیڻ زمانی و دبنە دیارده د زمانیدا و ژ دەقۆكەكی بۆ دەقۆكەكا دی جیاوازیڻ و دەیتە گوهورپین. ئەق دیاردیڻ دەنگی بریتینه ژ:

۱- ژناقچوونا دەنگان –Elision:

مەبەست ژناقچوونا دەنگان ئەوه (كو دەنگەك د ئاخشتیڻیدا بەیتە لادان و نەمەرجه دەنگەك ب تنی بەیتە لادان چیدبیت برکەك ژ وشى بەیتە لادان) [Crystal.D,1997:133] ژناقچوونا دەنگان نابیتە ئەگەری گوهورپینا واتایی، دەنگیڻ بزویڻ و نەبزویڻ ل بەرقی دیاردی دكەقن:

أ- ژناقچوونا دەنگیڻ نەبزویڻ:

۱ – ژناقچوونا دەنگی [ب] د هندەك و شاندا، وهك:

دە. دی دە. ز

تبل ← تل.

ئەف دياردهيه د گشت (ده. ز) دا دهيت سيمايين دهنگان د قى نموونيدا ب قى شيوهينه: - [ب] [+ گر، + وهستاوه، + ددانى] و دهنكى [ل] [+ گر، + لاي، + ددانى] و دهنكى [ت] [كپ، + وهستاوه، + ليضى] ل قيرى دهنكين گر و كپ پيگه هاتينه و كار ليك كريبه، و دهنكى [ب] ژ ناڤريبه.

۲- ژ ناڤچوونا دهنكى [ر] د هندەك وشاندا، وهك:

ده. دى		ده. ز
دهركار	←	دهكار.
سه رهه فيرك	←	سههه فيرك.
ميكرهك	←	ميكهك.
كي شريشك	←	كي شيشك.

ژ ناڤچوونا دهنكى [ر] د دهڤوكا ئيلهكا سندیاندا ههيه ئەوژى هندەك ژ (مالا عهجهمى)، وهكو دى ئەو وشه ب شيوى ئاسايى د (ده. ز) دا دهينه دركاندن، ل قيرى نيزيكهك د ناڤهرا دهڤوكا ئاميدى و زاخودا ههيه، ئەو ژى نه گوتنا دهنكى [ر] يه، چونكى (مالا عهجهم) ي ژى دهنكى [ر] نابيژن. ژ سيمايين دهنكى [ر] [+ گر، + ددان، + گڤوك] و سيمايين دهنكين ل پيش هاتينه [+ گر، + ئەزمان] واته دهنكين بزوين ل پيش هاتينه [غازى فاتح وهيس، ۱۹۸۴: ۶۰] بوويه ژ ناڤچوونا دهنكى [ر] دهنكى گر ل گه ل دهنكى گر يى هاتيه، چونكى سيمايين وان ب قى شيوهينه [+ گر، + گر] واته دهنكى ب هيز دهنكى دى ژ ناڤ دبهت.

٣- ژناقچوونا دهنگی [ن]:

ده. دی ده. ز

ژن مام ← ژمام.

ژن خال ← ژخال

ئهف دیارده تایبته ب دهفوکا هندهك زاخولییانفه ئهوین ب رهگهز کوردین باکور، وهك (جوله میرگی، ---). ئهگهرین ژناقچوونا دهنگی [ن] قهدهگهریت بو سیمایین دهنگان د قان نمووناندا، چونکی دهنگی [ژ] [+ گر، + مه لاشویی رهق، + لهرزوك] و بزروكه [ا] د ناقبهرا دهنگی [ژ] و دهنگی [ن] دا هاتیه و سیمایین دهنگی [ن] [+ گر، + لهرزوك، + مه لاشویی رهق] واته ههر سی دهنگ گرن بوویه دهنگی [گر × گر × گر] دی دهنگی گر ژناقبیت، واته دهنگی [ن] ژناقبرییه.

٤- ژناقچوونا دهنگی [ح]:

ده. دی ده. ز

سه حکى ← سه کى.

ئهف دیارده د دهفوکا هندهك سندی و زاخولییاندا دهیت. تیچوونا دهنگی [ح] قهدهگهریت بو سیمایین دهنگان، چونکی سیمایین دهنگی ژناقچووی [+ گر، + ئەزمان] ه و دهنگی بزوین [ه] دهنگه کى گر ه ل پیش هاتیه بوویه دهنگی گر دهنگی گر ژناقبرییه.

٥- ژناقچوونا دهنگی [یا]:

ده. دی ده. ز

ترکيا ← ترکا.

ئهف دیارده د دهفوکا هندهك سندی و زاخویی و گولییاندا دهیت. ئهگهری ژناقچوونا دهنگی [یا] قهدهگهریت بو سیمایین دهنگی ل پشت هاتیه،

چونکی ههردوو [+ گر، + ئهزمان] بوویه دهنگی گر کاری ل دهنگی دی یی گر
کریه واته دهنگی [یا] ژناقبرییه

٦ - ژناقچوونا دهنگی [ق]:

ده. دی		ده. ز
ژئی كهفت	←	ژئی كهت.
نیثرو	←	نیرو.
ل کویشه (کیشه)	←	ل کوی (ل کی).
ئهقرو	←	ئرو (ئروکه).

ئهقه وهك دیاردهیهكا فۆنهتییکی د وشهیین (نیرو، ل کوی - ل کی، ئرو)
دا دهیت پتر د دهقۆکا هندهك سنديياندا دهینه بكارهینانی و ئهوین دی ب شیوی
ئاسایی بکاردهینن و وشا (ژئی كهت) د گشت (ده. ز) دا ب قی شیوهی دهیت.
ئهگهرین ژناقچوونا دهنگی [ق] قهدهگهریت بو سیمایین دهنگی ل پیش هاتیه، کو
دهنگین بزویینن و گرن و سیمایین دهنگی [ق] [+ گر، لیقی، + لهرزوك] د زمانی
کوریدیدا دهمی دهنگی گر ل پیش دهنگی گر دهیت کاری لی دکهت و دهنگی
(گر) ژناقدبیت.

٧ - ژناقچوونا دهنگی [پ]:

ده. دی		ده. ز
من خانه خراپ کر	←	من خانه خرا کر.

ئهق دیارده د قی دهقۆکیدا تاییهته ب دهقۆکا هندهك سندييانقه،
تیچوونا دهنگی [پ] قهدهگهریت بو سیمایی دهنگی ل پیش هاتیه دهنگی [پ] [+ گر،
+ ئهزمان] و سیمایی [پ] [+ کپ، لیقی، + وهستاوه] د زمانی کوریدیدا دهمی
دهنگی کپ پشتی دهنگی گر دهیت کاری لی دکهت.

9- ژناقچوونا دهنگی [ت]:

ده. دی	←	ده. ز
چ تشت نه برن	←	چ تش نه برن.
ته نهو مشتکری	←	ته نهو مشکری

ئهفه وهك دیارده د گشت دهقوكا زاخویاندا دهیت. د قی نمونیدا دوو دهنگین کپ ل گهلیک هاتینه و سیمایین وان ب قی شیوهینه: دهنگی [ت] [ا] + کپ، + ددانی، + وهستاو [و دهنگی [ش] + کپ، + لهرزوك، + مه لاشوی رهق] بوویه دهنگی [ش] کار ل دهنگی دهنگی [ت] کرییه و ژناقبرییه.

ب - ژناقچوونا دهنگین بزوین:

1- ژناقچوونا دهنگی [ی]:

ده. دی	←	ده. ز
پوینه	←	پونه.
شویشت	←	شوشت.
زویکا	←	زوکا.
هویری	←	هوری
بویک	←	بوک.

ئهفه د دهقوكا كوچه رین ل دهقهرا زاخوذا ههیه، ل دهمی بزوینی [وا] و [ای] [پیکشه دهین، دهنگی [ی] ژناقدجیت و ب تنی بزوینا [وا] دمینیت، چونکی ههر دوو دهنگین [ا] گپ، + ئەزمان [ن و دهنگی گپ دهنگی گپ ژناقدبیت.

3- ژناقچوونا دهنگی [ه]:

ده. دی	←	ده. ز
هولهندا	←	هوندا.

ئهفه د دهقوكا گولیاندایه ب تنی بو سشک بوونی هاتیه کورتکرن، و دوو دهنگین گپ پیکشه هاتینه نهو ژی دهنگی [ه]، ن [ه] بوویه دهنگی [ه] ژناقچوویه.

ج - ژناقچوونا پتر ژ فونیمه کی:

ئەقە ژناقچوونا دوو دەنگان پیکدەیت، ئەو ژى دەنگەکی بزوین و نەبزوین

یان دوو نەبزوینان، وەك:

ژناقچوونا دەنگی [ه - ە]، وەك:

دە. دی		دە. ز
هەتاق	←	تاق.
هەو	←	و.

د دەقووکا کوچەرین ل زاخو دژین (هەو) دەیت، ئی ل زاخو هەمی (و)

بکاردەیت و سیمایین دەنگین ژناقچووی دەنگی [ها] [+ کپ، + قورک، + لەرزوک]

و دەنگی [ه] گره.

۳ - [ئەق]:

دە. دی		دە. ز
ئەق شەقە دی چن	←	شەقە دی چن (شیشە دی چن).
ئەق شەقە	←	ئیشەق.
ئەق سال	←	ئیسال.
ئەقرو	←	ئیرو.

د قان نموناندا مۆرفیما ئامازە کرنی [ئەق] ژناقچوویە و د وشەیی (ئەق

شەقە، ئەق سألە، ئەقرو) دا، پشتی ژ ناقچوونا مۆرفیما ئامازە کرنی دەنگی [یا

پەیدابوویە بی کارل سەر گوهورینا واتایی بەیتە کرن.

۴ - [ە - ی]:

دە. دی		دە. ز
طەیارە	←	طارە.
سەیارە	←	سارە.

ئەقە وەك دیاردەیه کا فونەتیکى د دەقووکا ھندەك زاخویاندا دەیت. د

قان نموناندا سی دەنگین گر پیکشە هاتینە و دەنگی گر [ا] کارل دەنگین دی

کریه و بوویە ئەگەری ژناقچوونا وان.

۵ - [گهه]:-

ده.دی ده.ز

دهرگهه ← ده.ره.

ئهف دیارده تایبته ب دهفوکا هندهك سندیانسه، د فی نمودیدا
برگهیهك ژوشی ژ ناچوویه ب تنی بو سشکییه.

۶ - [و - هی]:

ده.دی ده.ز

سوباھی ← سبا.

ئهف دیارده د دهفوکا هندهك زاخویاندا دهیت و سیمایین دهنگین ژ
ناچوووی [+ گر، + کپ] ن و دهنگی ل پیش هاتیه کاری لی کرییه و دهنگهکی
گره و دبیتته ئهگهری ژ ناچوونا دهنگین [و - هی].

۷ - [ک - نه]:

ده.دی ده.ز

بسهکنه ← بسه.

کاری (بسهکنه، بسهکنن) داخوازینه ژ کاری (سهکنین) هاتیه
ومرگرتن د (ده. ز) دا زور دهیتته بکارهینانی و د ریژی فهرومانیدا دهیتته کورتکرنی و
زور ب سشکی دهیتته درکاندن.

۸ - [ا]:

ده.دی ده.ز

جارهك دی هاتن ← جک دی هاتن.

كاجارهکی وهره ← كاجکی وهره.

ئهف دیارده تایبته ب دهفوکا هندهك سندیانسه، د فی دیاردیدا پشتی ژ
ناچوونا دهنگین [ا] ه مورفیما نهناسیاریی (هك) هاتیه کورتکرنی ب شیوی (ك)
هاتیه، و سیمایین دهنگین ژ ناچوووی [ا - ر] ه گرن و دهنگین ل پاش وان هاتینه
گرن و ئهف ژ ناچوونه ب تنی بو سشکرنیییه.

ه - ژناقچوونا وشهیهکی:

د هندهک وشهیین لیكدراودا برگهك یان پتر دهیته لادان و وشهیهكا

ساده ژى دمینیت، وهك:

ده. دی	←	ده. ز
سهرتیک	←	تیک.
خوهلی ب سهر	←	خوهسه.
سهرکیفک	←	کیفک.
سهریان	←	بان.
ههفال جیمک	←	جیمک.

د قان وشاندا بهشهك ژى ژناقچوویه، ئەف ژناقچوونه نابیته ئەگهری گوهۆرینا واتایی، بهلكو ب تنی بو سفقرنییه، وهك دیارده د دهفوكا هندهك زاخویاندا دهییت.

۲ - پهیدابوونا دهنگان - Insertion:

مهبهست ژى ئەوه دهنگهك د وشیدا پهیدابیت [Crystal.D.1997:198] واته زیده بوونا دهنگهکی یان چهند دهنگهكان ل وشى، نابیته ئەگهری گوهۆرینا واتایی، وهك:

أ - پهیدابوونا دهنگین نهبزوین:

۱ - پهیدابوونا دهنگی [ك]:

ده. دی	←	ده. ز
ئهبوب پی خوه هات	←	ئهبوب پیکى خوه هات.
سولاف جیاتیه	←	سولاف جیکاتهیه.

د قان رستاندا دهنگی [ك] ل گهل وشهیین (پی، چی) پهیدابوویه بی کاری ل سهر گوهۆرینا واتایا رستان بهیته کرن، ئەفه تایبهته ب دهفوكا هندهك سنیدیانفه، وهك (سوفی، پساغا.. هتد).

٢- په‌یدا‌بوونا دهنگی [ه.ا]:

دهنگی [ه.ا] ل ناڤه‌راستا یان دو‌ماهییا هندهک وشان په‌یدا‌دبیت، ئەڤه د

دهڤۆکا هندهک ئی‌لین سن‌دی‌ان‌دا ده‌یت و هندهک زاخۆلی ژێ بکار‌ده‌ین، وهک:

ده. دی	←	ده. ز
أ - خه‌نا	←	خه‌نها.
جونى	←	جوهنى.
جوت	←	جوهت.
سمایل	←	سماهیل.
سوپه	←	سوهپه.
نوکه	←	نوهکه.
نوك	←	نوهک.
تایره	←	تاهیره.
پى نه‌حه‌سانه	←	پى نه‌حه‌سه‌انه.
ترسم	←	ترسه‌م.
نماند	←	نمه‌اند.
پچا	←	پچه‌ا.
ب - خوارزا	←	خوه‌زا.
ژوردا	←	ژوه‌دا
ج - مورک	←	می‌ه‌روک.
کا	←	کی‌ها.
د- کار	←	که‌هر.
شاره‌زا	←	شه‌هر‌ما.
کانى	←	که‌هنى.
چاڤ	←	چه‌ه‌شا.

د قان نمو‌نان‌دا دهنگی [ه.ا] ل وشه‌یان زی‌ده‌بوویه بى کار ل سه‌ر گو‌هۆرینا

واتایا وشه‌یان به‌یت‌ه‌کرن د هندهک وشان‌دا هندهک گو‌هۆرین ژێ په‌یدا‌بووینه ئەو

ژێ ژناڤچوونا دهنگی [ر] د وشه‌یی‌ن (ب - خوارزا، ژوردا) دا پشتی په‌یدا‌بوونا دهنگی [ه.ا].

د وشه‌یی‌ن (ج - مورک، کا) دا دهنگی [یا] په‌یدا بوویه پشتی په‌یدا‌بوونا دهنگی [ه.ا]. د

سى وشهيين (د) دا دهنگى [ا] هاتيه گوهورين بو [ه] پشتى دهنگى [ها] لى پهيديا بوويه ئەف ديارده تاييهته ب دهفوكا هندەك سندیانسه، وهك (سوفى، مچولى، نيرى، پەرخى، شيف ئەرمنى..)، پهيدا بوونا دهنگى [ها] د وشاندا د (ده. ز) دا فهدگهریت بو نيزیک بوونا دهفهرين وان بو دهفهرين گووان (کوردين باکور) و ب ههف کاریگەر بووینه.

د - د هندەك وشاندا دهنگى [ها] ل دوماهينى پهيدا دبيت، وهك:

ده. دی	←	ده. ز
شه	←	شهه
فله	←	فلهه
درى	←	دروه
برى	←	برهو

د قان نمووناندا چ گوهورين ل سەر نموونين دەستپيكي نههاتينه، ب تنى د وشهيين (درى، برى) دا دهنگى [يا] هاتيه گوهورين بو دهنگى [وا] پشتى پهيدا بوونا دهنگى [ها] ئەف تاييهته ب دهفوكا زاخوليانسه.

ه - پهيدا بوونا دهنگى [ها] ل هندەك کاران، واته ((لجھى (ا) يى (يا) يان (ها) - - - ، لگوردەفهران ئەف (ا) يه وهك (يا) يان (ها))) دهيتە بکارهينانى [فاضل عمر، ٢٥: ١٩٨٩]، به لكو دهنگى [ها] ل پيش دهنگى [ا] پهيدا دبيت، ل ناقيين كارى بين ئەلفى دهنگى [ها] پهيدا دبيت، ئەف هه مى ناقيين كارى بين ئەلفى ب خوفه ناگریت، وهك (باران، ئينان، كيلان..)، ئەف دياردميه د گشت دهفوكا زاخودا دهيت، ب فى شيوه:

ومرا (ومريا)	←	ومرها.
گهرا (گهريا)	←	گهرها.
خورا (خوريا)	←	خورها.
خهلا (خهليا)	←	خه لها.

٣ - پهیدا بوونا دهنگی [ر]:

د دهقوڤکا زاخوڤا دهنگی [ر] ل ناڤهراستا چهند وشهیهکان پهیدادبیت، ئەق دیاردهیه ب تنی د دهقوڤکا زاخوڤاییاندایه و ب شیوی نهگوهوری د دهقوڤکا ئیلین دی یین ل زاخوڤا دژین دهیت، وهك:

ده. دی		ده. ز
نهخی	←	نهخری.
نضین	←	نفرین.
پیت	←	پیرت.

٤- پهیدا بوونا دهنگی [ت]:

ئەق دهنگه د چهند وشهیهکاندا پهیدادبیت و ههبوونا وی د ناڤ وان وشاندا ب تنی وهك دیارده دهیت، وهك:

ده. دی		ده. ز
١- ئەز جیرانیا وه ژبیرناکم	←	ئەز جیرانهتیا (نتیا) وه ژبیرناکم.
٢- ته کراسی خوڤری یه؟	←	ته کراسی خوڤدریتیه؟
٣- وی ئەفین یا هیلای	←	وی ئەفین وا هیلاتی.
٤- مه رهیلای	←	مه رهیلاتی.

د رستا (١) ی دا ل ناڤی (جیران) دهنگی [ت] پهیدا بوویه، د رستین دی دا ل گهل کاران پهیدا بووینه ئەو ژی د رستین (٢، ٣) دا ل پیش نیشانا تهواوی یا کاری بوری راکههاندنی و د رستا (٤) ی دا ل شوینا نیمچه بزوینی (ی) هاتیه، ئەقه د دهقوڤکا زاخوڤا ژ لای سندی و زاخوڤاییانسه دهیت.

ههروهسا:

ده. دی		ده. ز
دوسکی	←	دوستکی

ئەق دیاردهیه د گشت دهقوڤکا زاخوڤایه.

٣- جھ گوھۆرینا دھنگان – Exchange:

مەبەست ژ ڤی دیاردی ئەوھ ((دوو دھنگ یان دوو بېرگه جیگاکانیان دھگۆرنەوھ هەندی جار وشەکە بە هەر دوو شیۆهکە ی لێ یەك زاردا دەبینری)) [محمد معروف فتاح، ١٩٨٤: ١١٧] واتە دھنگەك یان پتر د وشەیهکیدا جھۆ خو بگۆریت و ل جھۆ دھنگەك دی د هەمان وشەدا بەیت، بی کو واتا وشۆ بەیتە گوھۆرینی، ئەڤ دیاردە نە ب تنی د ناڤهرا دوو دیالیکتاندا خویادبیت، بەلکو د ئیک دەڤۆکدا هەیه و ژ کەسەکی بو کەسەکی دی دەیتە گوھۆرین. ژ تاییبەتمەندیین جھ گوھۆرینا دھنگان د (دە. ز) دا:

١- گوھۆرینا دھنگەکی ژ جھەکی وشۆ بو جھەکی دی، وەك:

دە. دی	<>	دە. ز
عەرد	<>	عەدر.
قورنجیک	<>	قورینجک.
کەنگر	<>	کەرەنگ.
پیالە	<>	پەیاڵە.
بزاژت	<>	بزاژت.
کەکو	<>	کەوکەو.
مەربا	<>	مەربەع (مەری).

دیاردای جھ گوھۆرینی د ڤان وشەیاندا د (دە. ز) دا ب شیۆهکی گشتی دەیتە بکارهینان. و کاری (بزاژت) ژ (بزاژتن) هاتیە وەرگرتن بو (بزاژتە برنجی) دەیت و (بزاژت) ژ (بزاژتن) هاتیە وەرگرتن بو (بزاژتە گوشتی) دەیتە بکارهینانی، د (دە. ز) دا ب ڤی شیۆهی دەیتە بکارهینانی، چونکی د هەندەك دەڤۆکاندا (بزاژتن) بو هەر دوویان دەیتە بکارهینانی.

جھ گوھۆرینا دھنگان د دەڤۆکا زاخۆدا:

دە. دی	<>	دە. ز
زڤک	<>	زڤک.
سوحبەت	<>	سوحبەت.

به‌رواری	<>	به‌رواری.
جوده‌لیک	<>	دوجه‌لیک.
قه‌هوایی	<>	قه‌وهه‌ی.
کویرهه	<>	کوهیر.

۳ - جه گوهۆرینا دهنگان د وشه‌ییڤن ژ زمانئ بیانی هاتینه وهرگرتن، ئەه‌قئ پتر

په‌یوه‌ندی ب (ئاستئ ره‌وشنبیری و ژینگه‌هیڤه) هه‌یه، وه‌ک:

ده‌دی	<>	ده‌ز
قفل	<>	قلف.
ئیرهابی	<>	ئیرپرابی.
سکرتیر	<>	سکستیر.
مه‌لیون	<>	مه‌یلون.
نایلون	<>	لایلون.
فانیله	<>	فالینه.
چه‌کیچ	<>	که‌چیچ.
راديو	<>	رایدو.
ده‌فع	<>	ده‌حف.
مه‌قسهد	<>	مه‌سقه‌د.
یه‌عنی	<>	نه‌عنی.
فیدیو	<>	فیدو.
که‌هرهب	<>	که‌ره‌هب.
که‌شف	<>	که‌فش.
مه‌خزن	<>	مه‌زخه‌ن.
بیسی	<>	بفسی.
ته‌رکتر	<>	ته‌تیر.
بورغی	<>	بوغری.
صه‌دمه	<>	ساجمه.
کاسک	<>	بسکانک

٤- گوهۆرینا دەنگان – Mutation:

مەبەست ژێ ئەوه د ئاخشتنیدا دەنگەك ژ وشەیهكی بهیته گوهۆرینی بو دەنگەكی دی بی وانا بهیته گوهۆرینی، د ئیک دەقۆکدا دەنگی وشەیهكی دهیته گوهۆرینی واته ((دەنگی وشەییك له قسهی هەندی کەسدا دەگۆری به دەنگیکی تر له قسهی خەلکی تردا بی ئەوهی ئەم گورانە بیته هوی گۆرانی واتای وشە، بەلکو هەمان وشە به دوو فۆرم یان زیاتر دەبینری به هەمان وانا، یان هەندی جار دوو فۆرمی وشە له یهك زاردا هەن، جاری واش هەیه هەر فۆرمیک له زاریکی تایبەتدا به (کاردی)) [محمد معروف فتاح، ١٩٨٤: ١١٨]. ئەق دیارده د قی دەقۆکیدا هەیه و ب شیوهین جودا دهیته، وهك:

أ - گوهۆرینا دەنگی بزوین بو بزوینی، وهك:

١- [ی] <> [و]:

ده.دی		ده.ز
بهریك	<>	بهروك (الجیب).
فری	<>	فرو.

ئەقە وهك دیارده ب تنی د دەقۆکا هەندەك سنیدیاندایه.

٢- [ی] <> [ه]:

ده.دی		ده.ز
پۆزی	<>	پۆزه.
نهقی	<>	نهقه.
حهمی	<>	حهمه.
ژازی	<>	ژازه.
کاری	<>	کاره.
مهژی	<>	مهژه.
پیشی	<>	پیشه.
خانی	<>	خانه.
خوهلی سەر	<>	خوهله سەر.
گوری	<>	گوره (لهیب النار او الابرص).

گۆرى	<>	گۆره (الضحية).
گهلى	<>	گهله.
خوهلى	<>	خوهله
ژيژى	<>	ژيژه.

ئەقە وەك ديارده ب تنى د ناڤين گشتيدا يين گياندار و نه گياندار
 دهيت و تاييهته ب دهڤوكا هندەك سندیانڤه، وەك (سوفى، مچولى، پساغا، شيخ
 ازدينى،...) و هندەك گولييان ژى، وەك (شیلانى، خیزاقا...) ئەوین گوندین وان
 دكهڤنه سەر سنورى گوندین سندیان.

[ى] <> [ى]:

ده.دى		ده.ز
مەريك	<>	ميك.

د قى نموونیدا پشتى گوهورينا دەنگى [ي] بو [ي] و دەنگى [ر] ژ
 وشى ژ ناڤچووويه، ئەقە دياردهيه تاييهته ب دهڤوكا هندەك سندیانڤه.

۴ - [ه] <> [ى]:

ده.دى		ده.ز
شەڤ	<>	شيف (ليل).
جەر	<>	جير.
پەشيمان	<>	پيشمان.
مەتر	<>	ميتر.
پەنير	<>	پينير.
هەڤير	<>	هيفير.
هەزير	<>	هيفير.
پەز	<>	پيز.

ئەقە ديارده د دهڤوكا هندەك سندیاندا دهيت، ب تنى وشهيا (پيشمان)
 تاييهته ب دهڤوكا زاخوليانڤه و وشهيا (پيز) تاييهته ب دهڤوكا كوچه رانڤه و
 وشهيا (شيف) تاييهته ب دهڤوكا هندەك سندیانڤه و ب واتايا (شەڤ – ليل) دهيت،
 وەك:

- ئەمى شىڭشە چن ويىرى.

- شىڭشە وەرن.

۵ - [۱] < > [۵]:

دە. دى	< >	دە. ز
ساناھى	< >	سانەھى.
لاندىك	< >	لەھندىك.
چاق	< >	چەق.
ماست	< >	مەست.
پايز	< >	پەيز.
داهول	< >	دەھول.
دولار	< >	دولەر.
طاپو	< >	طەپو.
كاروان	< >	كەرۋان.
چانتە	< >	چەنتە.
داۋەت	< >	دەھۋەت.

ئەق گۆھۈرىنە پتر د دەقۇكا ھندەك سىدى و گولياندا دەيت و ب شىۋى ئاسايى د دەقۇكا زاخۋى و سلىقانىھياندا دەيت، ب تنى وشەيا (دەھۋەت) تايبەتە ب دەقۇكا ھندەك سىدى و گولى و سلىقانىھيانشە.

ھەرۋەسا كارى (دانان) د (دە. ز) دا دبىتە (دەينان) واتە دەنگى [۱] دەيتە گۆھۈرىنى بۇ دەنگى [۱] و ل گەل پەيدابوونا دەنگى [۱] و ب شىۋى (دەينان) د گشت قى دەقۇكىدا دەيتە بكارھىنان.

۶ - [۱] < > [۱]:

(ژى): مۆرفىما دوبارە كرنى ژ مۆرفىمىن مۆرفۇسىنتاكسىيە ب شىۋەكى سەربەخۇ ناھىتە بكارھىنانى، بەلكو د ئاستى رستەسازىيدا تەركى وى دياردبىت [ساجدە عبدالله فەرھادى، ۸۳: ۲۰۰۰] د (دە. ز) دا ئەق مۆرفىمە ب شىۋى (ژ) دەيت دەنگى [۱] دەيتە گۆھۈرىنى بۇ دەنگى [۱] و ب تنى دەنگى [۱] دەينىت، وەك:

ده. دی <> ده. ز
 توژی چووی <> توژی چووی.
 هینژی وهرن <> هینژی وهرن.
 سولاڤی ژی وه گوت <> سولاڤی ژوه گوت.
 ههروه سا:

ده. دی <> ده. ز
 بیه <> باه.
 پیچهك <> پاچهك.
 میه <> ماه.
 بچیک <> بچاك.

ئهڤ دیارده د گشت دهڤوڤکا زاخوڤا دهیت، ب تنی وشهیا (بچک) ب شیوی گوهوری تایبهته ب دهڤوڤکا هندهك سندی و گولییانژه.

7 - [و] <> [ا]:

ده. دی <> ده. ز
 کولیچه <> کالیچه.
 بالگوھ <> بالگاه.

ئهڤ دیارده تایبهته ب دهڤوڤکا هندهك سندی و سلیڤانهیانژه و وشهیا (بالگوھ) ب ههر دوو شیویان د قی دهڤوڤکیڤا دهیت.

9 - [ه] <> [ا]:

ده. دی <> ده. ز
 نهساخ <> ناساخ.
 سهتل <> سائتل.
 نهزانی <> نازانی.
 سهحەت <> ساهەت.
 قه شمەر <> قاشمەر.
 مه قەس <> ماقس.
 سه قەت <> ساقەت.
 مه لحه م <> مانلحه م.

ئەق گوهۆرپىنە د دەقۆكا ھندەك سىندىياندا دەيت و ب شىوئ دى د گشت (دە. ز) دا دەيت. ھەروەسا پيشگرئ (ھەل) ئەوئ ل گەل كارين دارژاو دەيت ب شىوئ(ھەل) د (دە. ز) دا دەيتە بكارھىنانئ، واتە دەنگئ [ا] دەيتە گوهۆرپىنئ بۆ بزروكئ [ا، وەك]:

ھەلگرت <> ھالگرت.

۱۰- [ا] <> [ە]:

دە. دى دە. ز

چانوانئ باشئ <> چەوانئ باشئ.

د قئ فورمئ پرسىياريدا دەنگئ [ا] ھاتىە گوهۆرپىن بۆ دەنگئ [ا] د گەلدا مۆرفىما رىككەفتنئ (ى) ھاتىە گوهۆرپىن بۆ (ئ) و مۆرفىما (ى، ئ) ھەر بۆ ھەمان كەسئ دووئ يئ تاك دەين.

۱۱- [ە] <> [و]:

دە. دى دە. ز

نەھ <> نەھ.

نە <> نە.

مىدەك <> مىدوك (يصنع من قطعة قماش لحف الخبز).

ئەقە وەك دياردە تايبەتە ب دەقۆكا ھندەك سىندىيانقە.

۱۲- [و] <> [يا]:

دە. دى دە. ز

دەروك <> دەرىك.

دوماھىك <> دىماھىك.

مەجبور <> مەجبىر

ئەق گوهۆرپىنا دەنگئ [وا] بۆ [يا] ب تنئ د دەقۆكا ھندەك سىندىياندا، وەك

(سوفى، مچولئ، پەرەخئ، پساغا، نىرى،...) و ھندەك كوچەراندە دەيت.

۱۳- [يا] <> [ە]:

دە. دى دە. ز

ئوتئ <> ئوتە.

د قى نموونیدا دوو دەنگ هاتینه گوهورپین ئەو ژى دەنگى [و] بوویه دەنگى
[یا و دەنگى] [یا بوویه ام]، ئەف دیارده د گشت د (ده. ز) دا دهیت.

۱۶ - [i] <> [یا]:

ده. دی		ده. ز
ساھ	<>	سیھ (سیبەر - ظل).
ساھ	<>	سیھ (ژماره - ثلاثون).

ئەف دیارده تایبەتە ب دەفوکا سلیفانەبیانفە.

۱۷ - [i] <> [ی]:

نیشادا	<>	نیشی دا.
من دەرس نیشادا	<>	من دەرس نیشی دا.

ئەف دیاردهیه د دەفوکا هندهک سندیاندا، وهك (مچولی، سوفی، نیری...) دهیت، دەنگى [ا] ژ (نیشا) دهیتە گوهورپینی بو دەنگى [ی].

۱۸ - [a] <> [ا]:

ئەف دیارده د دەفوکا زاخولیاندا ههیه، ژ ئەنجامی لیف خرکرنی
پهیدادبیت، چونکی دەمی د پهیشن زۆریهیا وان دەفی خو خردکەن، ئانکو شیوی
دەفی وان د ئاخفتن و لیفکرنیدا دهیتە گوهورپینی بهروفاژی ئیلین دی یین ل زاخو
دژین، ل قیری دەنگی بزوینی [ا] دهیتە گوهورپینی بو دەنگى [و] ئەفە ب تنی د دەنگین
بزویناندایه ئەو ژى [ا]، [ا] نه و مه نیشانا [] ل شوینا دەنگى [و] دانایه و دەنگى [ا] د
وشەیاندا چ ل دەستپیکى یان ناقەرەستى یان دوماهیكا وشان بیت دهیتە گوهورپینی،
ب قى رهنگى:

ده. دی		ده. ز
مال	<>	مأل / .mæl/
چاکیت	<>	چأکیت / .tʃəkət/
ئاخفتن	<>	ئأخفتن / .ʌxiftin/
نارین	<>	نأرین / .næri:n/

هاتی	<>	هَاتِي	./hʌti/
سائ	<>	سَائ	./sʌi/
گاز	<>	گَاز	./gʌz/
شعبانیک	<>	شعبَانِيك	./Sæbʌni:k/
ئاف	<>	ئَاف	./ʌv/
بابو	<>	بَابُو	/bʌbu:./

۱۹ - [i] <> [iː]:

ده.دی		ده.ز
مانروڤ	<>	مَانرُوڤ
تاشت	<>	تَاشْت
گنرار	<>	گَنرَار

ب - گوهورینا نهبزوینی بو نهبزوینی:

۲ - [a] <> [aː]:

ده.دی		ده.ز
هه می	<>	هه می.
هه تا	<>	هه تا.

ئەڤ دیارده ب بهروڤاژی ئی گوهورینی ژی د دهڤوکا هندەك سندیاندا

دهییت، دهنگی [a] ل شوینا دهنگی [aː] د وشه یاندا بکاردهینن، ب ئی رهنگی:

- [a] <> [aː]:

ده.دی		ده.ز
قه حر	<>	قه هر.
هه قی خودی	<>	هه قی خودی.
هه تا	<>	هه تا.
هه می	<>	هه مه.

۳- [ل] < > [ر]:

ده. دی

ده. ز

قهله رەش < > قرەرەش.

محەجەل < > محەجەن.

ئەق ديارده د گشت (ده. ز) دا دهيت.

۴- [ب] < > [و]:

ده. دی

ده. ز

باب < > باو.

ئەقە وەك ديارده د قى دەقۆكيدا ب تنى د دەقۆكا ئیلهكا سندیاندا

(مچولی) دهيت، دەنگى [و] د قى نموونيدا نیمچه بزوينه.

۵- [ع] < > [ح]:

ده. دی

ده. ز

ئیسعاف < > ئیسحاف.

مەشعەل < > مەشحەل.

تەعل < > تەحل.

تەعن < > تەحن.

ئەق ديارده د گشت (ده. ز) دا دهيت.

۶- [ز] < > [ژ]:

ده. دی

ده. ز

زەبەش < > ژەبەش.

۷- [س] < > [ش]:

ده. دی

ده. ز

تەست < > تەشت.

۸- [س] < > [ز]:

ده. دی

ده. ز

سوپە < > زوپە.

ئەق ھەرسى دياردە (٦، ٧، ٨) تايبەتن ب دەقوڭا زاخوليانقە.

٩- [ر] < > [و]:

دە.دى دە.ز

مىرى < > مىوى.

ئەق ۋەك دياردە د قى دەقوڭا ب تنى د دەقوڭا ھندەك سندیاندا

دەیت.

٥ - گونجانا نەتەواو-Partial Assimilation:

بریتتە ژ گوھورینا سیمایەکی دەنگی، دا کو ل گەل دەنگەکی دی بگونجیت [محمد علی الخولی، ١٩٨٧: ٢٢٠] مەبەست ژى ئەو دەنگەك سیمایى خو بگوھوریت دا کو ل گەل دەنگى ل گەل ھاتی بگونجیت، ۋەك گوھورینا سیمایى گر بو كپ و بەروفاژى. د قى ديارديدا سیمایى دەنگى دەیتە گوھورینى، ۋەك (سك و گران) كرنا دەنگان و ئەقە ژى سیمایەکی دەنگیە و ل قىرى دى پتر ۋەك ئەلوفون دياربن، چونكى دەمى دەنگەکی گر پشتی دەنگى كپ دەیت، دەنگى گر كاری ل دەنگى كپ دكەت و تايبەتمەندییا خو بو دبەت و بەروفاژى ژى دەیت، ژ تايبەتمەندیین قى دياردى د دەقوڭا زاخودا، ب قى رەنگینە:

أ- كپ بو گر:

١- [ر] < > [و]:

دە.دى دە.ز

مرؤف < > مرؤف.

فره < > فرهه.

عەرەب < > عەرەب.

باران < > باران.

فروت < > فروت

ئەقە د دەقوڭا ئیلەكا سندیاندا (بەنستانی) دەیت، ئەو دەنگى [ر]

قەلەو د درکینن.

ب - گربۆکپ:

۱- [ل] < > [ن]:

- ده. دی
- ده. ز
- به لاش < > به لاش.
- لال < > لال.
- هه قال < > هه قال.
- مه لا < > مه لا.
- خال < > خال.
- بالاڤ < > بالاڤ.
- هه نات < > هه نات.

دهنگی [ل] د (ده. ز) دا ب سڅکی دهیته درکاندن، لی د دهڤوکا هندهک

کوچه راندا دهنگی [ل] ب گرانى دهیته لیڤکرن، وهک:

- ده. دی
- ده. ز
- لاو < > لاو.
- مال < > مال.
- بالاڤ < > بالاڤ.

ج - گربۆکپ:

۱- [ژ] < > [ج]:

- ده. دی
- ده. ز
- باژیر < > باجیر.
- ژدەرڤه < > جهرڤه.

ئهڤ دیارده د دهڤوکا هندهک زاخویياندا دهیته.

د - گران بۆ سڅک:

ئهڤه ئهو دهنگن یین ب دوو شیوهیان دهیته درکاندن، چونکی دهنگ ههیه

د ئیک دهڤوکا ب چهند شیوهیان دهیته درکاندن، ژهر چهند ئهگهرهکان

پهیدادبیت:

۱ - ئاستی رهوشنبیری. ۲- ژینگهه و بارى جوگرافیى دهڤهرى.

١- [ت] < > [تْ]:

ده. دی ده. ز

/tæbi:ai/ < > ئه بیعی ئه بیعی

/mæntæqæ/ < > مهنتهقه مهنتهقه

/tæbaix/ < > ئه باخ ئه باخ

/tivir/ < > تضر تضر

ئهقه د ناڤ دهڤوڤکا هندهک سندی و سلیڤانهییاندا ههیه و باهرایتر
کهسین نه خویندهوار ب شیوی سڤک د درکینن.

٢- [س] < > [سْ]:

ده. دی ده. ز

/sa:næhi/ < > سانهی سانهی

/:vsa/c < > کوسا کوسا

/sæba:h/ < > سه باح سه باح

/sɛnxwa:r/ < > سۆیند خوار سۆیند خوار

/sæhin/ < > سه حن سه حن

ئهقه د دهڤوڤکا هندهک سندی و گولییان دا دهیت و باهرایتر کهسین
نه خویندهوار ب شیوی سڤک د درکینن.

٣- [ز] < > [زْ]:

ده. دی ده. ز

/za:bit/ < > زابت زابت

/tæza:ni/ < > ته زانی ته زانی

/tu:z/ < > توژ توژ

د دهڤوڤکا هندهک سندی و گولییاندا ئهڤ دهنگه زور ب سڤکی دهینه
درکاندن، لی وشا (توژ) ب شیوی سڤک د گشت (ده. ز) دا بکاردهیت.

٤ - [د] < > [د]:

	ده. دی		ده. ز
/da:s/	داس < > داس		
/dvtma:m/	دوتمام < > دوتمام		
/hinda:bi/	هندا بوو < > هندابی		

٥ - [ر] < > [ر]:

د دهقوڤکا هندهک سنديياندا، وهک (مچولی، بوسه لی) ئهویڤن گوندین وان
ل بهرچییایی، ئهوه دهنگی [ر] ب تایبهتی ل ناقهراست و دوماهیا هندهک وشاندا ب
سڤکی لیڤدکهن، وهک:

	ده. دی		ده. ز
	حهژی دکر < > حهژی دکر.		
	ئهز برین دار بیم < > ئهز برین دار بیم		
	مه باژیر هه مه بهردا < > مه باژیر هه مه بهردا.		

پشکا سیی

هندەك تاییهتەندیین ریزمانی د(ده. ز)دا

بهندی ئیکی

تایبهتمهندیین مۆرفیمین نشی د(ده. ز) دا:

ئیک - دوخی راستهوخو:-

ئهوه یی کو فورمی ناخی ناهیتته گوهۆرین، واته فورمی وی چهوايه [QANATÊ KURDO, 1981:50] مۆرفیمی ل دویف نشی ناخی وهردگریت. و دوخ ئهوه ((ئاماژه بو فورمه جیاوازهکانی فریزیکی ناوی و ههندی جاریش بو جوره پیکینهکانی تری وهك فریزی ئاوهلناوی دهکات و دموهستیته سهرئهرکه ریزمانیهکهی فریزهکه)) [حاتم ویا محمهمه: ۲۰۰۶، ۹۹] و دوخی راستهوخو قان دوخیین ل خواری دیارگری ب خوفه دگریت:

أ - دوخی خستنه پالی.

ب - دوخی بهردهوامی.

ج - دوخی ئاماژی.

د - دوخی تهواوی.

ه - دوخی بونا (کهینونه) ی.

أ - دوخی خستنه پالی:

ئهوه کو ناخ ((ئی پیشی پالا خوه ددی ئی پاشی)) یی [جگرخوین، ۱۹۶۱: ۳۰] د قی دوخیدا وشهیهك دکهفیتته پال وشهیهکا دی، ئهو وشه چ ناخ یان ههقائناخ یان جهناخ بیت و ئهق پالدانه ب ریکا مۆرفیمین نشی ((- ا) نیشانا می یه

و(- ی) نیشانا نیرہ) یان کومکرنی (- ین، - یت) دروست دبیت) [کوردویف، ۱۹۸۲: ۹۰-۹۴] و ل دویف نضی وشی دھین و پیکھه گریه کا ناھی دروستدکن. د فی دوخیدا وشهیا سهرهکی دبیته دیارکری و یا دی دبیته دیارکهر، ئەفه ب ریکا مۆرفیمین دوخی خستنه پالی دروستدبیت، وهک:

أ - نف. نی:

ته پییی من شکینا.

ئەوی دهری ههوشی فهکر.

ب - نف. می:

ته کتیبیا من هندا کر.

هه ره کتیبیا من بینه.

ج - م. کو:

کتیبیت من برن.

بجیکین لاو شرینن.

د قان رستاندا مۆرفیمین دوخی خستنه پالی بو تاک (- ی، - ا) و کومکرنی (- یت، - ین) ئیکسهر ب دوماهیا ناھیقه هاتینه و گریه کا ناھی دروستکریه، وهک (پییی خوه، دهری ههوشی، دهیکا وی، کتیبیا من، هه قالی باش، کتیبیت من، بجیکین لاو) و ژ دیارکری و نیشانین دوخی خستنه پالی و دیارکهری پیکدهین.

د هندهک دهقوکاندا ئەگهر نیشانا نهناسیاریی کهفته د ناچهرا

مۆرفیما نضی و ناقدیدا دی مۆرفیما نضی نیر بیته (- ی) Mackenzie. D. N.

1961:160، وهک:

- من برایهکی ته دیت.

- برایهکی من قهیماعی دخوت.

- من دهستکهکی کهرهفسی ئینات.

- تايبهتمهنديين مۆرفيمين دوخى خستنه پالى د (ده. ز) دا:

مۆرفيمين قى دوخى د قى دهقووكيدا هەر هه مان مۆرفيمن (- ا) بۆ نفسى
ميه و (- ئ) بۆ نفسى نيرو و (- ين، - يت، - ئ) بۆ كويى نيرو مئ دهين، وهك ب
قى رهنگى دهين:

أ - نف. ئى:

ده. دى ده. ز

۱- مه نانى گهرم خوار. ۱- مه نانى گهرم خوار.

۲- سهري من دئيشيت. ۲- سهري من دئيشهت.

۳- ته ههتكى خوه بر. ۳- ته ههتكى خوه بر.

ب - نف. مئ:-

ده. دى ده. ز

۱- خويشكا ته هات. ۱- خويشكا ته هات.

۲- من تبالاخوه هيلا د بهر دهرگههيرا. ۲- من تبالاخوه هيلا د بهر دهرگههيرا.

۳- من كچا شيروى ديت. ۳- من كچا شيروى ديت.

ج - م. كو:

ده. دى ده. ز

- من پيلاقيت ته نهديتن. - من پيلاقيت ته نهديتن.

- جلكت سولاقي بينه. - جلكت سولاقي بينه.

د قان رستاندا مۆرفيمين دوخى خستنه پالى (- ا، - ئ) بۆ تاكن و (- ين،
- يت، - ئ) بۆ كونه و ب دوماهيا ناقيشه هاتينه و ناڤهك دايه پال ناڤهك دى، د
رستهيا (أ - ٤) دا مۆرفيما نفسى د دوخى خستنه پالىدا ب شيوك دى د دهقوكا
زاخودا دهيت و دبته (ته ههتكى خو بر) ئەڤ شيوه د دهقوكا زاخويى و سليشانهى و
هندهك سنديياندا بكاردهيت. مۆرفيمين دوخى خستنه پالى بۆ كومكرنى ب سئ
شيوهيان د دهقوكا زاخودا دهين، (- ين، - يت) د گشتينه و (- ئ) ژ ئه نجامئ

هۆکارهکی فۆنۆلۆژی پهیدادبیت و تاییهته ب دهقووکا هندهک سندیانقه، وهک
(مچولی، سوفی، په رهخی، جونکی...).

ئهگهر مۆرفیما نهناسیاری (-هک) ل گهل گرییا ناخی یا پیکهاتی ژ
دیارکری و دیارکهری بهیت، دی مۆرفیما نهناسیاری ل گهل ناخی دیارکری هیته
واته دی ل پیش مۆرفیما دوخی خسته پالی هیته، وهک:
أ- نف. نی:

ده. دی	ده. ز
ههقالهکی نازادی چوو.	ههقالهک(ههقالك Ø) نازادی چوو.
برایهکی من ژ خارج هات.	براک (Ø) من ژ خارج هات.
خالهکی نازادی هات.	خالهک(خالک Ø) نازادی هات.

ب - نف. می:

ده. دی	ده. ز
ته مهتهکا زینی دیته ؟	ته مهتهک (مهتهک Ø) زینی دیته ؟
خویشکهکا ته هات.	خویشکهک(Ø) ته هات.
خالهتهکا من چوو.	خالهتهک (Ø) من چوو.

نیشانین نفشی (نیرو می) د (د. خ) دا د (ده. ز) دا دهرناکهفن و دبنه
مۆرفیما سفر، ب تنی دهمی نیشانا نهناسیاری (-هک، -ک -ik) ل گهل ناخی
دیارکری د دوخی خسته پالییدا بهیت.

هندهک جارن نیشانا نفشی بو تاک د (ده. ز) دا د دوخی خسته پالییدا
دهردکهفیت ئهگهر نیشانا نهناسیاری ژ ل گهل ناخی هاتبیت و ئهو ژ (-ی) یه
بو ناخی نیرو می دهیت ل جهی (-ا، -ئ) دهیت، وهک ب فی رهنگییه:-

أ - نف. می:

ده. دی	ده. ز
خویشکهکی من ژ خارج هات.	خویشکهکی من ژ خارج هات.
ته مهتهکی زینی دیتییه.	ته مهتهکی زینی دیتییه.
من دهستهکی کهرهفسی کری.	من دهستهکی کهرهفسی کری.

ب - نف. ئى:

ده. دى ده. ز

برايهكى من قهيماغى دخوت. براكى من قهيماغى دخوت.

ئەوى پييهكى خوه شكاند. ئەوى پييهكى خوه شكينا.

وى قهسرهكى لاو كرى. وى قهسركى لاو كرى.

د قان رستاندا مۆرفيما نفشى (- ي) يه بو هەر دوو نزشانه، ئەقە تاييه ته ب
دهقوگا هندەك سندی و زاخۆلييانشه و مۆرفيما نه ناسياري (هك) ب شيوى (ك) - ik
د دهقوگا هندەك سندی و گوليياندا دهيت.

د قى دهقوكيدا هندەك سندی مۆرفيما بچويككرنى (- وك، - ك) ددنه ل
گەل ناقين گشتى و تاييه تي، د قى دوخيدا ب قى شيويه:-

أ- نف. ئى، ناقي گشتى:

ده. دى ده. ز

كورى نازادى هات. كوركوكى نازادى هات.

پزوى مه دگریت. پزوكى مه دگریت.

ناقي تاييه تي:-

ده. دى ده. ز

ئەحمەدى مه هات. ئەحموكى مه هات.

عه لىي وان كهت. عه لوكى وان كهت.

ب - نف. مى: ناقي گشتى:

ده. دى ده. ز

كتيبا من بر. كتيبوكا من بر.

خويشكا من ژ خارج هات. خويشكوكا من (خويشكا من) ژ خارج هات.

ناقي تاييه تي:

ده. دى ده. ز

سولاقا مه هات فيرى. سولاقوكا مه هات هه ره.

سيبەرا من نشست. سيبهروكا من نشست.

ج - م. كو:

ده. دی
ده. ز
كچكین مه بهری دچوون قاجکی
كچكوکی مه بهری دچوون قاجکی
قاجین.
قاجین
كوړكین وان وهکی یین مه نه.
كوړكوکی وان وهکی ئی مه نه.

د قان رستاندا مورفیما بچویکرنی ل دوماهیا ناخی دیارکری هاتیه، واته
ل پیش مورفیمین دوخی خستنه پالی هاتینه و نیشانیین دوخی ناهینه گوهورین.
د قی دهقوکیدا مورفیما (ه) بو خستنه پالی دهیت تهو ژی ته گهر ژماره
(ئیک) ببیته نا، ئانکو ناخی ژماری (دیارکری) و دویشدا هه قاناق بهیت، نیشانا
(ه) بو ههر دوو نیشان دهیته بکارهینانی، وهک:

ده. دی
ده. ز
ئیکا جان هات.
ئیکه جان هات.
ئیکی جان ته له فونا ته کر.
ئیکه لاو ته له فونا ته کر.

ئه ه گرییا ناخی د (ده. ز) دا ب شیومه کی دی ژی دهیت، نیشانا دوخی
خستنه پالی (ه) دمرناکه قیت و گرییین ناخی ژ ناخی ژماره (دیارکری) ل گهل
هه قاناقی چهوایی (دیارکهر) ی پیکدهین و نیشانا دوخی خستنه پالی ل قیری
دبیته مورفیما سفر، ئه ه د دهقوکا هنده ک سندیاندا دهیت، ب قی شیویه:-

ئیک (Ø) جان هات.

ئیک (Ø) لاو ته له فونا ته کر.

د (ده. ز) دا مورفیما نه ناسیاریی (ک-ik) ئه لومورفا (-هک) ی ژ ئه نجامی
هوکارین فونولوژی پهیدادبیت و ددنه ل گهل قان گرییین ناخی و ل گهل
دیارکری دهیت و نیشانا دوخی خستنه پالی دمرناکه قیت دبیته مورفیما سفر، ب
قی شیویه دهیت:

ده. دی
ده. ز
ئیکا جان هات.
ئیک (Ø) جان هات.
ئیکی جان ته له فوناته کر.
ئیک (Ø) لاو ته له فوناته کر.

- تیپینی :-

هندهك وشه د قی دهفۆكیدا هه‌نه، كو ب دهنگی [ی] ب دوماهی دهین، لی وهك دیارده‌كا فونه‌تیکی د قی دهفۆكیدا دیاردبن، كو ب دهنگی [ه] ب دوماهی دهین، واته دهنگی [ی] دهیته گوهۆرینی بۆ دهنگی [ه] و ئەه [ه] یه د دوخی خستنه پالییدا ژ ناقدچیت و ناڤه‌ندی نیمچه بزوین د ناڤه‌را ناھی (دیارگری) و نیشانا خستنه پالییدا (-، ا، - ی) په‌یدانا‌بیت، ب قی شیوییه:

ژازی	ژازه	ژازی بیکێ خوه‌شه.
خانی	خانه	خانی وه قه‌سره.
نه‌قی	نه‌قه	نه‌قا نالیای جانه.
		نه‌قی ئازادی لاره.
نه‌فسی	نه‌فسه	نه‌فسا وی هات.
		نه‌فسی وی چوو.
که‌نی	که‌نه	که‌نی من دئیت.

ب- دوخی به‌رده‌وامیی:

د قی دوخیدا تافی کاری رستی نه‌بورینی نه‌ویه (به‌رده‌وام) ه، مۆرفیمین نفسی (-، ا، - ی) بۆ تاك و (-، ین، - یت) بۆ کومکرنی ل گه‌ل گرییا ناھی دهین ئەوا ئه‌رکی بکه‌ری د رستاندا وهردگریت و دهربرینی ژ به‌رده‌وامیی دکه‌ت، د شیوی نه‌ریدا نیشانیین نفسی دهرناکه‌فن [QANATÊ KURDO, 1981: 97-98]، د قی دوخیدا نیشانیین نفسی ب قی شیوی دهین:

أ- نف. نی، شیوی ئه‌ری:

ئازادی نانی دخوت.

کورکی دجت.

ب- نف. می:-

خاله‌تا نانی دخوت.

سولا‌قا دجت.

ج- نف. نی، شیوی نه‌ری:

ئازاد نانی ناخۆت.

کورک ناچت.

د- نف. می، شیوی نهری:

خالهت نانی ناخوت.

سولاق فراڤینی چیناكت.

- تایبهتمهندیین مۆرفیمین نشی د دوخی بهردهوامی (نهو) دا د(ده. ز) دا:

مۆرفیمین نشی د دوخی بهردهوامی نهو دا د قی دهفۆکیدا ب دوو شیویان دهین نهوژی (- ا) بو نافی می و (- ی) بو نافی نیرو می تاك دهیت نهفه د دهفۆکا زاخوی و کوچهر و هندهك سنديياندا، وهك (مچولی، په‌ره‌خی،...) دهیت و مۆرفیمین كومكرنى (- ی، - یت، - ین، - وئ) دهینه بكارهینانی، وهك ب قی شیوی ل خواری دیارکری دهین:

أ- نف. نی:

ده. دی ده. ز

ئازادی خانى چیدكەت. ئازادی خانى چیدكەت.

رزگاری یاریا تهپکانی دكەت. رزگاری یاریا تهپکانی دكەت.

زه‌لامی دهیت. زه‌لامی دئیت.

د قان رستاندا مۆرفیما نشی نیر (- ی) یه د دوخی بهردهوامدا ب دوماهیا

گرییی نافیقه هاتینه لکاندن و کارین رستان نه‌بوریی نهویه و نیشانا دوخی ل گهل بکهری هاتیه.

ب- نف. می:

ده. دی ده. ز

ئه‌فینا گراری دخوت. ئه‌فینا گراری دخوت.

سولاقا زادی تیدكەت. سولاقا زادی روی دكەت.

به‌فرا لیدكەت. به‌فرا لیدكەت.

د قان رستاندا مۆرفیما (- ۱) بو نغشی می د دوخی بهردهوامدا ل دوماهیا
گریئا ناخی (بکەر) ی هاتیه. نیشانا نغشی می د دوخی بهردهوامدا ب رهنگهکی دی
ژی د (ده. ز) دا دهیت، وهکو:

- نف. می:

ده. دی ده. ز

سولاڤا خوارنی تیدکت. سولاڤی خوارنی تیدکت

خالهتا دهیت. خالهتی دئیت.

بهفرا لی دکهت. بهفری لی دکت.

د قان رستاندا مۆرفیما نغشی (- ۲) یه بو نغشی می هاتیه و ب پاشیا
گریئا ناخی (بکەر) ی فه هاتیه. هاتیه. ئەگەر کارین قان رستان ژ شیوی ئهری
بکهینه نهری مۆرفیما نغشی دهرناکهفیت، ب فی شیوی:

- نف. می: ده. ز: سولاڤا خوارنی ناتیکت.

- نف. نیر: رزگار یاریا ناکت.

ج - م. کو (نیرو می):

ده. دی ده. ز

کچکیت دچن. کچکیت دچن.

زهلامین دچن. زهلامی دچن.

ژنکین دچن. ژنکین دچن.

بجیکین یاریا دکن. بچک وی یاریا دکن.

د قان رستاندا نیشانا کومکرنی (- ین، - یت، - ی، - وی) ل دوماهیا گریئا
ناخی (بکەر) ی هاتیه و نیشانین کومکرنی د دوخی بهردهوامدا د (ده. ز) دا یین ل
سهری (- ی، - وی) دبنه ئەلومۆرفین فونولۆژی و تایبهتن ب دهڤوکا هندهک سندی و
گولییانڤه.

د قی دهڤوکیدا مۆرفیمین بچویککرنی (- وک، - ک) ل گهل گریئا ناخی

یا نیشانین نغشی و کومکرنی وهرگرتین و ل پیش نیشانین نغشی و کومکرنی
دکهفیت و نیشانا نهناسیاری یی ژ ی ل گهل دهیت، واته ل پشت مۆرفیما

بچویککرنی دهیته ئهفه ب تنی ل گهل ناقین گشتی دهیته ههروهسا هندهك نیرو

می ژیکجودا دکهن، ب فی رهنگی:

أ- نف. می، ن، تاییهتی:

ده. دی ده. ز

سولاقا دهیته فیری. سولاقوکا دئیته فیری.

سولاقا دهیته فیری. سولاقوکی دئیته فیری.

لاقا دنشت. لاقا دنشت (لاقاکی دنشت).

ب - نف. می، ن، گشتی:

ده. دی ده. ز

کچکا شیفی دخوت. کچکوکا شیفی دخوت.

کچکا شیفی دخوت. کچکوکاکی شیفی دخوت.

نف. نی، ن، تاییهتی:

ده. دی ده. ز

ئازادی دنشت. ئازوکی دنشت.

عهلیی تیشتی دخوت. عهلیکی تیشتی دخوت.

د - نف، نی، ن، گشت:

ده. دی ده. ز

کۆرکی دچت. کۆرکوکاکی دچت.

م. کو:

ده. دی ده. ز

کۆرکین دچن. کۆرکوکاکی دچن.

کچکین دچن. کچکوکاکی دچن.

ج - دوخی ئاماژی:

د زمانی کوردی (ک. ژ) دا ئاماژه ب (کەس، تشت) هکی نیزیک یان دویر

دهیته کرن ب ریکا مورفیمین ئاماژه کرنی، مورفیما (ئهف - ه) بو نیزیک (ئهو - هه)

بو دویر دهین. مورفیمین نشی (- ی) بو ناخی تاکی نیرو (- ا) بو ناخی تاکی می

دهيڻ و (- یت، - ین) بو نافی کوی نیرو می د قی دوخیدا ل گهل نافی ئاماژا
 دویر دهیڻ لصادق بهاء الدین ئامیدی، ۱۹۷۶: ۱۰۳-۱۰۷، ل قیری ئهم دی (ئهو....هه)
 ومهگرین، وهك ب قی رهنگی:

أ- نف. نی:

ئهو کورکی هه هات.

ئهو خانی هه ههرفت.

ب- نف. می:

ئهو ژنکا هه پیرا منه

ئهو جانا هه خویشکا منه.

- تایبهتمهندیڻ دوخی ئاماژی د (ده. ز) دا:

مورفیما ئاماژه کرنی (ئهو - ا هه (هه نی)) بو نافی تاکی مییه و (ئهو - ی
 هه (هه نی)) بو نافی تاکی نیرو و (ئهو، - ین، - ی، - یت، هه (هه نی)) بو نافی کو
 ی نیرو می دهیڻ، لی د دهقوکا هندهك سندی و گولییاندا هندهك جاران
 مورفیما بچویکرنی (- وک، - ک) ی ددنه ل گهل ناقان، ب قی رهنگی:-

أ- نف. نی:

ده. ز

ده. دی

ئهو لاوی هه (هه نی) چ دکهت. ئهو لاوی هه (هه نی) چ دکت.

ئهو زهلامی هه (هه نی) وه دبیژت. ئهو زهلامی هه (هه نی) وه دبیژت.

ب - نف. می:

ده. ز

ده. دی

ئهو ژنکا هه (هه نی) خویشکا منه. ئهو لاوی هه (هه نی) چ دکت.

ئهو زهلامی هه (هه نی) وه دبیژت. ئهو معه لیمای هه (هه نی) جانه.

ج - م. کو:

ده. ز

ده. دی

ئهو ژنکی هه نافی دکیشن. ئهو ژنکی هه نافی دکیشن.

ئهو بچیکیت هه ناروینن خواری. ئهو بچیکیت (بجکی) هه ناروینن خواری.

ئەو سێڤین هە خوێش. ئەو سێڤین (سێڤی) هە خوێش.

- نیشانین نفشی د دوخی ئاماژەکرنی و مۆرفیما بچوێکرنی د (دە. ز) دا

ب قی شیوی دەین:

أ- نف. نی:

دە. دی دە. ز

ئەو کورکی هە هاتە. ئەو کورکوی هە هاتە.

ئەو خانیی هە هەرفت. ئەو خانیکێ هە هەرفت.

ب - نف. می:-

دە. دی دە. ز

ئەو کچکێ هەنی کەت. ئەو کچکۆکێ هەنی کەت.

ئەو کتیبێ هەنی تە دڤیت. ئەو کتیبکێ هەنی تە دڤیت.

ج - م. کو:

دە. دی دە. ز

ئەو ژنکین هە ئافی دڤیشن. ئەو ژنکۆکێ هە ئافی دڤیشن.

ئەو بچیکین هە نانڤن. ئەو بچکۆکێ هە نانڤن.

د- دوخی تەواوی:

د قی دوخیدا تافی کاری بوری تەواوی راگەهانندییە و مەبەست ژ تەواوی ئەوه ((وهختی بەری یی نها نیشان دکە، کو بوینهک د بەری دا هاتیە کرن، لی ئەسەریا وی کرنی نهه لبهه چافانه)) [QANATÊ KURDO,1981: 98] ، مۆرفیمین نفشی (- ی، - ا) یین تاکن و (- ین، - یت) بو کونه ئەگەر کار د رستاندا تینهپەربیت ل گەل بکەری دەین و ئەگەر کار تپەربیت ل گەل بەرکاری دەین، ب قی شیوی:

أ- نف. نی:

ئازادی هاتی.

تە نیچرفانی بری.

وی خانی یی چیکری.

ب- نفا. مى:

من سولاڤا ديتى.

ديلانا هاتى.

مه دكانهك يا كرى.

ج- م. كو:

بچيكيت هاتين.

من كوركين ديتين.

وان مروڤيت ديتين.

- تايبه تمه نديين دوخى ته واويى د (ده. ز) دا:

مورڤيمين نشى دوخى ته واويى د دهڤوكا زاخودا (- ا) بو تاكى ميه و
(- ئ) بو تاكى نيره و (- ين، - يت، - ى، - وى، - ئى) بو كويى نيرو مى دهين، ئى د
قى دهڤوكيدا ژ لايى زاخويى و كوچهر و هندهك سنديانثه مورڤيما (- ئ) بو
نشى نيرو مى دهيته بكارهينانى، ب قى شيوهى:-

ا - نفا. نى:

ده. ز

ده. دى

ئهزى چوويمه مالى.

ئهزى چوويمه مالى.

ئازادى هاته.

ئازادى هاتى.

من ئازاد وى ديته

من ئازادى ديتى.

من ئازاد يى ديتى

من ئازاد يى ديتى.

من ئهو كورك (ئى) ديته.

من ئهو كوركى ديتيه.

من براكى هيه (هه).

من برايهكى هيه (هه).

ب - نفا. مى:

ده. ز

ده. دى

سولاڤا يا هاتى.

سولاڤا يا هاتى.

سولاڤا وا هاته

سولاڤا هاتى.

من سولاڤا ديته.

من سولاڤا ديتى.

من خويشكه كا هيه.

من خويشكه كا هيه.

ج - م . کو :

ده. دی	ده. ز
كچكيت هاتينه.	كچكيت هاتنه.
كچكيت هاتينه.	كچكى هاتن.
من زهلامين ديتين.	من زهلامين ديتين.
من زهلامين ديتنه.	من زهلامى ديتنه.
من زهلامين ديتينه.	من زهلام ئى ديتنه.
من زهلاميت ديتنه.	من زهلام وى ديتنه.
منيت ههنه.	منى ههنه.

د رستين (أ) دا نيشانا نفضى نير (-ى) يه د دوخى تهواوييدا ل گهل بكهري هاتيه يين كارى وان تينهپهر و نهگهر كار تيهپربيت ل گهل بهركارى دهيت. نيشانا نفضى نير(-ى) د قى دوخيدا ب چهند شيوهيان هاتيه (-وى، -ئى، - يى) واته نيمچه بزوينى [و، يا] يان دهنگى [ئال ل گهل پهيدا بوويه و شيوى (-وى، - ئى) تايبهته ب دهقوكا سندی يين ل بهر چيایی دژين و (-ى) تايبهته ب دهقوكا گولى و مام ئيزدینی و زاخویی و سليقانه ييانقه.

د رستين (ب) دا نيشانا نفضى مى (-ا) يه د دوخى تهواوييدا د دهقوكا هندهك سندیياندا، وهك (شيف ئهرمنى،..) دهيت. نيشانا نفضى مى (-ا) د قى دوخيدا نيمچه بزوينى [و، يا] ل گهل پهيدا بن و ب شيوى (-وا) د دهقوكا سندی يين ل بهر چيایيدا دهيت و شيوى (-يا) د دهقوكا مام ئيزدینی و هندهك زاخویی و گولى و سليقانه يياندا دهيت.

د رستين (ج) دا مورفيمين (-ين، -يت) بو كو يى نير و مى ل گهل گريين ناقي هاتينه د هندهك رستاندا نهو گرى بكهرة و د هندهكاندا بهركاره، لى نهف مورفيمه ب شيوى (-ى، -وى، -ئى، -يى) د دهقوكا هندهك سندی و گوليياندا دهين. كارى بورى تهواو د (ده. ز) دا ب چهند شيويان دهيت هندهك جارن نهسپيكتا تهواويى (يا) ناهيت ب تنى (ه) دهيت، نهفه د دهقوكا هندهك سندیياندا، وهك (مچولى، جونكى، شيف ئهرمنى.... هتد) دهيت و هندهك جارن (ه)

ناهیت ب تنی (ی) دهیت ئەڤه د دهڤۆکا زاخۆیی و سلێڤانهی و گولی و کوچهر و هندهك سندی یین گوندین وان نیژیکی زاخۆ، وهك (مام ئیزدینی،...) دا دهیت. نیشانا نفسی د دوخی تهواوییدا د دهڤۆکا هندهك سندیاندا، وهك (مچولی، سوفی، نیری، په‌ره‌خی، پس اغا،...) ب چهند شیوین جیاواز دهیت (- ی، - وی، - ئی، - یی) و شیوی (- یی) د دهڤۆکا مام ئیزدینیاندا دهیت و ئەڤه دبنه ئەلومۆرفین فۆنۆلۆژی.

د قی دهڤۆکییدا ل دهڤ هندهكان وهکی مه دیارکری نیشانا (- ی) بو

نفسی می د دوخی تهواودا دهیت، ب قی شیوی:

أ - نف. می:

ده. دی	ده. ز
من خویشکه کا هه‌ی.	من خویشکه کی هه‌ی.
سولاقا هاتی.	سولاقی هاتی.
سولاقیا هاتی.	سولاقیی هاته.
سولاقا هاتی.	سولاقئی هاته.
سولاقا هاتی.	سولاقوی هاتی.
ئه‌زا هاتیمه ژویری.	ئه‌زی هاتهم ژویری.

- نیشانیی نفسی د دوخی تهواوییدا و مۆرفیما بچوکیکرنی و نیشانا نه‌ناسیاریی د

(ده. ز) دا ب قی شیوهی دهین:

أ - نف. ئی:

ده. دی	ده. ز
کورکه کی هاتیه.	کورکه کی هاته.
من برایه کی هه‌یه.	من براکه کی هه‌یه.

ب - نف. می:

ده. دی	ده. ز
کتیبه کا دیتییه.	کتیبوکه کا دیته.
من دهفته‌ره کا دیتی.	من دهفته‌ره که کا دیته
من کچکه کا دیتی.	من کچکوکی دیته

ج - م. كو:

ده. دی
ده. ز
پارهمیین ههین. پاروکی ههنه.
دهفتهریت برینه. دهفتهروکیت برنه
دهفتهرین برنه. دهفتهروکی برهن.

د قان رستاندا د گرییین ناخیدا مۆرفیمین بچویککرنی و نهناسیاریی ل
پیش مۆرفیمین نشی بو تاک د دوخی تهواودا کهفتینه و ل گهل مۆرفیمین
کومکرنی ب تنی مۆرفیما بچویککرنی ل پیش هاتیه وئهف شیه د دهقوکا هندهک
سندی وگولیاندا دهیت.

ه - دوخی بوونا کهینونی " کینونه ":

ئهف دوخه د کاری (بون) دا دهیت و کاری (بون) واتایا (کهینونی) ددهت
د قی دوخیدا مۆرفیمین نشی (- ی) و (- ا) ل گهل ناغان (بکه) ی دهین د تافین
بوری و نهودا، ب قی شیوی:
سولاقا سپیه.
چیدبیت ئازادی برسبیت.

- تاییهتمهندیین دوخی بوونا کهینونی د (ده. ز) دا:

ژتاییهتیین قی دوخی د (ده. ز) دا کاری (بون) دبیته (بین) ئهفه ب
شیویهکی گشتی د دهقوکا زاخودا دهیت، ب تنی کوچهرین ل زاخو (بون) ی
بکاردهینن. د قی دوخیدا مۆرفیمین نشی (- ی) و (- ا) و مۆرفیمین کومکرنی (-
ین، - یت) ل گهل ناغان (بکه) ی دهین د تافین بوری و نهودا، ژتاییهتیین قی
دوخی د (ده. ز) دا ئهوه مۆرفیمین نشی (- ا، - ی) و (- ین، - یت) دمرناکهفن، دبنه
مۆرفیما سفر، وهک ب قی شیوی:

ده. دی
ده. ز
دهقوکا زاخو
أ- نفا. می:
ئهزا جوانم.
ئهز(Ø) جانم.

چیدبت ئەزى برسېم.	چیدبت ئەز (Ø) برسېم.
چیدبت ئەزا برسى نەبم.	چیدبت ئەز (Ø) نەبرسېم.
ئەزا زيرەك بوم.	ئەز (Ø) زيرەك بيم.
ب - نف. نى:	ب - نف. نى:
ئازادى جحيله.	ئازاد (Ø) تولازە.
ئەوى جانە.	ئەو (Ø) لاوہ.
ج - م. كو:	ج - م. كو:
ئەمىن جانن.	ئەم (Ø) جانن.

دوو: دوخى نەراستەوخو (تيان):

د قى دوخيدا فۆرمى نافی دەیتە گوھۆرینی وەك خو نامینیت، واتە مۆرفیمین نشی د قى دوخیدا (- ی) بو نشی نیر دەیتە بکارهینانی و (- ی) بو نشی می دەیت و (- ان) بو نیر و می یی کومکرنی دەیت [QANATÊ 1980: 50] KURDO ب دوماهیا گریین ناقیقە دەین. ئەم د قى لیقولینیدا ب تنی مۆرفیمین نشی یین تاك دی وەرگرین و (ناقیان گرییا نافی) د قى دوخیدا د قان ئەرکین ل خواری هاتینە دیارکرن بکاردهیت [کوردۆییف، ۱۹۸۲: ۸۰-۸۱].

۱- بکەر:

نف. می:

سولاقى نان خوار.

زینی خوارن رشت.

نف. نى:

هوزانى چیکانى دکر.

ماموی یاری دکرن.

د قان رستاندا مۆرفیما نشی د دوخى تیاندايه و ل دوماهیا گرییا نافی هاتییه و ئەرکی وى گری بکەرە و مەرچى قى ئەرکی دقیت کارى رستى تیپەرى بوریی بیت.

۲- بەرکار:

أ - نفا. نى:

ئەزا رزگارى دىبىنم.

كوركى ببه.

ب - نفا. مى:

ئەزا سولاقى دىبىنم.

كچكى ببه.

د قان رساتاندا مۆرفىمىن نىشى (- ي) بۆ تاكى نىرو (- ئ) بۆ تاكى مى
ل گەل گرىيا ناقى ھاتىنە و كارىن رستان (نەبورى و فەرمانى) يىن تىپەرن.

۳- دياركەر بۆ ناڤەكى دى مۆرفىمىن نىشى يىن دوخى تيان ل گەل وى ناقى

دھىن ئەوى بوويە دياركەر، ب قى رەنگى:

أ - نفا. نى:

دەستى ئازادى ژ گەھ چوو.

سولاقى ژاژى پەنيرى كرى.

نفا. مى:

گوئوپا مەزەلى شەوتى.

مە كچا سولاقى ئىنات.

۴- بەركارى نەراستەوخو:

نفا. نى:

من خانىهك بۆ ئازادى كرى.

تە خوارن بۆ دختورى برە ؟

نفا. مى:

ئەزا ب سولاقى قە چوومە.

مە بۆ زىنى چ تىشت نە ئىنات.

د قان رستاندا مۆرفىمىن نىشى (- ي) بۆ نىرو (- ئ) بۆ مى ل دوماھيا

گرىيا ناقى ھاتىنە، ئەركى بەركارى نەراستەرخو وەرگرتىه، واتە ئامراژىن

پهيوهندی، وهك (د - دا، ب، بو.... هتد) ل پيش گرييا ناڅى دهين و ئهركى
بهركارى نهراستهوخو ومردگريت.

۵ - ههڅالكار:

ئهو ههڅالكارين مؤرفيمين نشى د دوڅى تياندا ومردگرن، هندهك جارن
ئامرازى پهيوهندی ل پيش دهيت و هندهك جارن ناهيت، وهك ب څى شيوهى:

- ههڅالكارى دهى:

- نف. مى:

ئازاد ژ هاقينى ومره نساخه.

سولاق ب روژى دخوينت.

- نف. نى:

ئهو كوركه ئيشارى هات.

- هك. چهوانى:

- نف. نى:

ئهو ب تازهى هات.

- نف. مى:

ئهب سهيارى چووم.

- هك. جهى:

- ن. گشتى، نف. نى:

ئازادى وان ژ گوندى باركر.

ئهو ژ څى باژيرى يه.

- ن. تايبهتى، نف. مى:

ئهو ژ دهوكى هاتم.

ته ل كوردستانى خواندييه.

- تايبهتمه نديين دوڅى نهراستهوخو (تيان) د (ده. ز) دا:

د څى دوخيدا (گرييا ناڅى) ئهوا مؤرفيمين نشى يين دوڅى تيان (- ى)

بو نشى مى و (- ى) بو نشى نير ل گهل دهين چهند ئهركان د رستاندا

نفا. می:

ده. دی	←	ده. ز
ژنمامهکی کراسهك بۆمن كری		ژنمامهکی کراسهك بۆمن كری.
دختورهکی دەرمان دان ته	←	دختوراکی دەرمان دان ته.
دختورهکی دەرمان دان ته	←	دختوراکهکی دەرمان دان ته.

۲- بهرکار:

أ- ناڤی گشتی:

- نفا. نی:

ده. دی	ده. ز
دلوی زادی دخوت.	دلوی زادی دخوت.
ئهو ئاگری ناڤه مرینیت.	ئهو ئاگری ناڤه مرینیت.
ئهو دی خانی ب ناڤی رهشینت.	ئهو دی خانی ب ناڤی رهشینت.
سوباھی ئەم دی بیستانی چنن.	سبا ئەمی بیستانی چنن.
صوندهی بینه.	صوندهی بینه.

نفا. می:

ده. دی	ده. ز
فراقینی بۆ مه لیئن.	فراقینی ژۆ مه چیکن.
داوهتی نهكهن.	دههوهتی نهكن

د ڤان رستاندا مۆرفیمین نفاشی (- ی، - ی) د دوخی تیاندا ل دوماهیا
گرییا ناڤی هاتینه و ناڤ گشتیه.

د (ده. ز) دا ب چ شیوهیان ناڤی گشتی ئەگەر مۆرفیما نفاشی (- ی) د
دوخی تیاندا ل گهل هاتبیت، مۆرفیما نهناسیاریی (- هك) وهرناگریت، ئەگەر ل
گهل گرییا ناڤی مۆرفیما نهناسیاریی (- هك) بهیت دی ل جهی نیشانا (- ی) یا
نفاشی نیرد دوخی تیاندا (- ی) هییت، وهك:

ده. دی	ده. ز
ئەزدی سوندهکی کرم.	ئەزی مەریبچهکی کرم.

ئەو دى خانىيەكى ئاڧاكت. ئەو دى خانىيەكى ئاڧاكت.
 د قان رستاندا ل جھى (- ي) مۆرڧيما نڧشى نىر (- ي) مۆرڧيما نڧشى مى
 ھاتىيە و ئەڧە تايىبەتمەندىيەكا دەڧوڧكا زاخۆيە.

ب - ناڧى تايىبەتى: دە. ز

- نڧ. نى:

ئەمى تىلوى دن دەستى نەياران.

ئازادى بينن.

- نڧ. مى:

ئەمى سولاڧى ئينن.

سولنى بىيە.

د قان رستاندا مۆرڧيمىن نڧشى ل دوماھيا گرييا ناڧى ھاتىنە و ئەڧ
 تايىبەتىيە وەك دەڧوڧكىن دى يە.

لى ئەڧ مۆرڧيما نڧشى ل زاخۆ د دەڧوڧكا ھندەك كوچەرانددا دبىتە

مۆرڧيما سفر ئەگەر ناڧ تايىبەتى بيت و ئەركى گرييا ناڧى چ بکەر بيت يان
 بەرکار بيت، وەك ب ڧى شىوہى:

- نڧ. نى:

دە. ز

دە. دى

ئەزى ئازاد (∅) بينن.

ئەز دى ئازادى بينن.

ئازاد (∅) بين.

ئازادى بىيەن.

ئەم دى تىلوى دەنە دەستى نەياران. ئەمى تىلو (∅) دەنە دەستى نەياران.

- نڧ. مى:

دە. ز

دە. دى

ئەمى سولاڧ (∅) ئينن.

ئەم دى سولاڧى ئينن.

سولين (∅) بىيە.

سولنى بىيە.

من خويشكا سولاڧ (∅) ديت.

من خويشكا سولاڧى ديت.

۳- بهرکاری نهراستهوخو:

- ناڤی گشتی:

- نف. نی: ده. ز

ته ههدیهك ژو معهلی بر.

خومزی ته کتیب ژ ئازادی وهرگرتبیا.

وی گوملهكهك ژ دکانداری دزی.

- نف. می:

من نهو ژ گولی وهرگرت.

پزو ژ دهستی نهسرینی كهت.

چ جوداهی دقان رستاندا لگهل دهڤوکین دی نینن، ب تنی جوداهی د (ده.

ز) دا ل گهل دهڤوکین دی نهوه نهگهر مورفیما نهناسیاریی (- هك، - ك - ik) ل

گهل ناڤی گشتی نیر بهیت، دی مورفیما نشی د قی دوخیدا (- ی) هییت، ب قی

شیوهی:

- نف. نی:

ده. ز

ده. دی

من هندك ئاڤ ژو زهلامکی بر.

من هندك ئاڤ بو زهلامهکی بر.

تیلوی دوو نان بو فهقیرهکی کرین.

تیلوی دوو نان بو فهقیرهکی کرین.

- نف. می:

ده. ز

ده. دی

وی خهیاتی کراسهك بو جهحیلکی دری.

وی خهیاتی کراسهك بو جهحیلکهکی دری.

ته بقشیش ژ نککی ستانندی؟

ته بقشیش ژ نککهکی ستانددوو؟

- ناڤی تایبهتی:

- نف. نی:

مه داوهت بو رزگاری نهکری.

ته کتیب ژ ئازادی ستاند ؟

- نف. می:

من ته له فونا وی ژ سولا قی ستاند.

دهیکا ته ب خه جی قه چوویه.

۴- هه فالکار:

أ- هک. جهی:

- نا قی گشتی:

- نف. نی:

۱- ئەول سەر عەدری نەستبێ.

۲- مە ئەول باژیری دیت.

د قان رستاندا نشی ریزمانی د (ده. ز) دا چ جوداهی ل گه ل دهقوکی ن
دی نینه، ب تنی نشی ریزمانی د رستهیا (ا) ی دا د دهقوکا زاخویی و هندهک
سلیقانهییاندا ب شیوکی دی دهیت، نشی ریزمانی دبیته می، وهک: ئەول سەر
عەدری نەستبێ.

- نف. می:

ئەو چوو مەدرەسی.

مالا مە ب رهخ جامعی قهیه.

ئەگەر مورفیما نه ناسیاری (-هک) ل گه ل نا قی گشتی یی جهی (نیر)

بهیت دی مورفیما نشی نیر (-ی) بیته (-ی)، وهک:-

نف. نی:

ده. ز

ده. دی

من ئەول گوندەکی دیتبێ. من ئەول گوندەکی دیتبێ.

مە مالا خوە بره باژیره کی. مە مالا خوە بره باژیره کی.

- نا قی تایبهتی:

- نف. می:

ده. ز

ده. دی

ئەز ژ دەھوکی ھاتم. ئەز ژ دەھوکی ھاتم.
ئەو ل کوردستانی دژیت. ئەو ل کوردستانی دژیت.

ئەگەر ل جھێ (دھوک) ی بیژین (زاخۆ) ؛ مۆرفیما دوخی تیان
دەرناکەفیت دی بیتە سفر، وەك: (ئەز ژ زاخۆ ھاتم)، چونکە وشا (زاخۆ) ب بزوینا
(و) ب دوماھیی ھاتیە، د زمانی کوردیدا دوو بزوین پیکشە ناھین، (ی) ژ ناقدچیت و
ناھیتە گوتن د دەقووکا زاخۆدا، ھەر چەندە د شیاندایە مۆرفیما دوخی تیان
دەریکەفیت، وەك: (ئەز ژ زاخۆیی ھاتم).

ب - ھک. دەمی:

- نف. می: دە. ز

۱- ھین شەقی زوی دنش.

۲- ئەم ھاقینی خوہ ل ئافی دئیخن.

۳- ئەم بەھاری دچن سەیرانان.

۴- تو سحاری ژخەو نارابی.

د قان رستاندا مۆرفیما نشی می (- ی) یە ل گەل ھەقالکارین دەمی
ھاتیە. ھەقالکارین دەمی نشی ریزمانیی می وەردگرن، د (دە. ز) دا مۆرفیما (- ی) د
دوخی تیاندا ل گەل ھەقالکارین دەمی دەھیت و نشی ریزمانی مییە و چ جوداھی ل
گەل دەقووکین دی نینن.

۵ - دیارکەر بو ناڤەکی دی:

- ئافی گشتی:

- نف. نی: دە. ز

خویشکا مدیری ھات.

ئەو خودانی خانی بی.

- نف. می:

تە کراسی معەلیمی دیت چەند تازەبی.

من خویشکا خالەتی ناسنەدکر.

- ناڤى تاييهتى:

- نف. نى:

ئەو بابى ئازادى بى.

من براى چيائى ديت.

- نف. مى:

تە كراسى ھىلىنى كره بەرخوھ.

ئەزل كتيبا زىنى دگەرھام.

د دەڤوڤكا زاخۇدا ئەگەر ناڤ گشتى يان تاييهتى بيت مۇرفيمىن نشى د
دوڤى تياندا دياردين و ل گەل ناڤى دياركەر دەين و چ جوداھى ل گەل دەڤوڤكىن
دى نينن. چىدبىت مۇرفيمىن بچويككرنى يان ئەناسيارى ژى ل گەل ڤان ھەمى
مۇرفيمىن دوڤى تيان بەين، وى دەمى مۇرفيما بچويككرنى دى بەرى مۇرفيما
ئەناسيارى ھىت و د دويشدا دى (- ى) نيشانا نشى مى د دوڤى تياندا بو نىرو مى
ھىت، ب ڤى شيوھى:

دە. ز

دە. دى

ئەزل كتيبا زىنى دگەرھام. ئەزل كتيبا زىنوڤى دگەرھام.

من ئەو ل گوندەكى ديتبوو. من ئەو ل گوندەكەكى ديتبى.

سى: دوڤى گازيكرنى:

ئەڤ دوڤە ب چەند شيوھيان ھاتيه نيشانندان ل ڤىرى ب تنى دى وان
مۇرفيمىن نشى وەرگىن ئەوين د دوڤى گازيكرنىدا دەين. د دىالكتا ژوريا
زمانى كورديدا (گۆڤەرا بەھىنى) مۇرفيما (- و) بو نشى نىرو مۇرفيما (- ى) بو
نشى مى تاك د دوڤى گازيكرنىدا دەينە بكارھينانى [كوردوييف، ۱۹۸۲: ۱۷۷]، وەك:

- نف. نى: كۆرو نەچە وىرى.

- نف. مى: كچى ھەرە.

- تاييه تهنه نديين دوخي گازيكرني د (ده. ز) دا:

د (ده. ز) دا مورفيمين نشي د دوخي گازيكرني دا (- و) بو نشي نيرو (-)

ي) بو نشي مي يين تاكن. تاييه تيين دوخي گازيكرني د (ده. ز) دا ل گهل دهقوكين دي هه ره مان تاييه تيينه، وهك:

- نف. ني: ده. ز

كورو روينه قي دهرى.

مامو ومه ژوي دهرى.

براو بخوه.

- نف. مي:

خالتي دي هه ره ژهه (ژهه ره، ژقيري).

كچي هشه.

دايي نه بيژه وان هه رن.

د دهقوكا هندهك سندياندا مورفيما بچويكرني (- و، - ك) د قي

دوخيدا ل گهل گرييا ناقي بكاردهينن، واته ل پيش مورفيما نشي د دوخي

گازيكرني دا دهين، وهك ب قي شيوي ل خواري دياركري:

ده. ز

ده. دي

كچوكي هشه.

كچي هشه.

كوركو روينه قي دهرى.

كورو روينه قي دهرى.

بهندی دووی

مۆرفیمین ریکهفتنی

مۆرفیمین ریکهفتنی ژ مۆرفیمین ریزمانینه و ب دوماهیا کاریشه دهین و د رستییدا ژ ((لای کەس و ژمارهوه لهگهڵ بکه‌ر یان به‌رکار ریک ئەکه‌ون)) [عه‌بدوئلا حوسین ره‌سول، ۱۹۹۵: ۱۸۹] مۆرفیمین ریکهفتنی ئەقه‌نه:

کەس	هژمار کت	کوم
ئیکی	م	ین
دووی	ی	ن
سیی	∅، ت، ه	ن

- تایه‌تمه‌ندیین مۆرفیمین ریکهفتنی د (ده. ز) دا:

دی مۆرفیمین ریکهفتنی د قی ده‌قوکیدا ل گه‌ل تافی بوری و نه‌بوری وهرگرین و ب قی شیوه‌ی ل خواری دیارکری:

۱- تافی بوری:

	ده. ز	
	کت	کوم
ئیکی	ئه‌ز که‌تم.	ئه‌م که‌تین (که‌تن).
دووی	تو که‌تی (که‌تی).	هین که‌تن.
سیی	ئه‌و که‌ت ∅.	ئه‌و که‌تن.

مۆرفیما ریککهفتنی بۆ کەسی دووی یی کت ب دوو شیوهیان د دهفۆکا
زاخۆدا دهیت ئهوژی (- ی، - ی) یه و شیوی (- ی) تایبهته ب دهفۆکا هندهك سندی و
گولیيانئه، وهك (شیف ئهرمنی، مچولی، پههخی، خیزائاقك،.. هتد) واته گولی
بیئ گوندین وان دكهفنه نیزیک گوندین سندیان. شیوی (- ی) د دهفۆکا
زاخۆیی و سلیقانهی و هندهك سندی و گولیياندا دهیت ئه و گولی بیئ گوندین
وان دكهفنه نیزیک دهقهرین دوسکی و بهرواریان.

مۆرفیما ریککهفتنی بۆ کەسی ئیکی یی کوم د دهفۆکا زاخۆدا ب دوو
شیویان دهیت ئهوژی (- ن، - ی) ه، شیوی (- ن) د دهفۆکا هندهك سندیاندا، وهك
(شیف ئهرمنی، مچولی، پههخی، جونکی.. هتد) دهیت و شیوی (ین) د دهفۆکا
زاخۆیی و سلیقانهی و گولی و هندهك سندیاندا دهیت.

ئهگەر کار د تافی بوری تهواوی مهرجیدا بیت، کەسی سییی یی کت
دی مؤرفیما ریککهفتنی (ت) وهرگیت کار ژ لای هیزیقه چ (تیپه یان تیپهپه)
بیت، ب فی شیوهی:

ده. ز:

تیپه:

ههكهر ته ئه و کربیت.

ههكهر ته ئه و خواربت، دی مری.

تیپهپه:

خوهزی ئه و چووبت ژ ویری.

چیدبت ئه و نهكتهبت ژ داری.

مۆرفیمین ریککهفتنی ئهوین ل گهل کاری تافی مهرجیی تهواوی بوری
دهین ههر هه مان مؤرفیمین د خشتی (أ) دا هاتین، ب تنی جوداهی د کەسی سییی
یی کتدایه، کول قیری (ت) ه.

مۆرفییمین ریککهفتنی د (ده. ز) دا ل گهل تافی بوری د فی خشتیدا دی

هیئه دیارکرن:

کوم	هژمار (کت)	کەس
ین، ن	م	ئیکی
ن	ی، ی، ئ	دووئی
ن	ت، Ø	سیئی

خشتی (أ)

۲- تافی نهبوری:

ده. ز

ئهز دچم. ئەم دچن (دچین).

تو دچی (دچی). هین دچن.

ئهو دچت. ئەو دچن.

د تافی نهبوریدا ئەگەر کاری بی هیزییت ؛ کەسی سیئی تاک دی (ه)

ومرگریت، ب فی رهنگی:

ئەز کوردم. ئەم کوردن (کوردين).

تو کوردی (کوردی). هین کوردن.

ئهو کورده. ئەو کوردن.

ههروهسا ئەگەر کار فهрман بیت ؛ دی کەسی دووئی یی تاک (ه)

ومرگریت، ب فی رهنگی:

تو بگره.

مۆرفییمین ریککهفتنی یین ل گهل تافی نهبوری د دهقوکا زاخوڤا دهین د

فی خشتی ل خواریدا دی هیئه دیارکرن:-

کوم	هژمار (کت)	کەس
ین، ن	م	ئیکی
ن	ی، ی، ه	دووئی
ن	ت، ه	سیئی

خشتی (ب)

بهندی سیی

تافین کاری

کار و تایبهتیین وی:

کار: پیکهینهکی سهرهکیه د رستیدا و کههستهکی فره مورفیمه [Crystal. D، ۱۹۹۷، ۴۱۰] واته ژ چهندین مورفیمان پیکدهیت ژیلی (بنیاتی کاری و تافی) کو دوو پیکهینین سهرهکینه و ژیلی مورفیمین دی یین دارشتنی، مورفیمین (ریژه، ئەسپیکت، نیشانین نهری) ل گهل دهین.

۱ - بنیاتی کاری - Base: مورفیمیکی بهندی تهوهرمییه و هه لگری واتایه

[عهبدوئلا حوسین رهسول، ۱۹۹۵:۹۸، بنیات و تاف دوو پیکهینین کارینه.

۲ - تاف - Tense: ئەو کاتیگورا ریزمانییه راسته خو ب جیاوازیین دەمیقه

گریدایه، واته تاف بابه ته کی ریزمانیه و ب ریکا وی دەمین رویدانا کاری

دهینه دهستنیشان کرن، و دبیزنی دەمی رویدا نا کاری (Tense- دەمی

ریزمانی) یه ئەفه جودایه ژ دەمی (فیزیکی - Tim) [Crystal.D، 1997:384]

مه بهست ژی دەمه کی گشتیی نه ریزمانییه، به لکو دەمی ئاخشتنییه یی

مروفتیدا د ئاخشیت، وهك:

۱- من نان خوار.

۲- ئەزا نانی دخوم.

۳- ئەزدی نانی خوم.

دهمی فیزیکی یی فان رستان نهویه، واته وشهینا وان د نهودایه، لی دهمی ریزمانی یی وان جیاوازه ژ دهمی فیزیکی، د رستا ئیکیدا دهمی ریزمانی (بوری) یه و د رستا دوویدا (نهو) یه و د رستا سیییدا (دهیت) ه، واته دهمی ریزمانی (Tense- تاف) دهمی رویدانا کاری دیاردکته چ ئەو کاره (بوری، نهو، دهیت) بیت و بهیته ئەنجامدان یان نه، ئانکو ئەری یان نهرییت. د زمانی کوردیدا سی تاف (تافی بوری، تافی نهو، تافی دهیت) هه نه.

۳- ریزه Mood- مه بهست ژی (دهرینا هه لویستی ئاخفتنکه رییه بهرام بهر هه ر رویدانه کی) [Finch.G, 2000:103] ریزه دهیته دابه شکرنی ل سهر (راگه هاندن، مهرجی، فه رمان).

۴- ئەسپیکت: مؤرفیمین ریزمانینه (دهریننی ژ بهردهوامی یان تهواوی یان دویری یا کاری) دکهن [Crystal.D, 1997:384].

۵ - تیگههی نهری: ئەق شیویه د زمانی کوردیدا باهراپتر د کاریدا دهیته ئەنجامدان

، ئانکو مؤرفیمین نهری ب پیشیا رهگی کاریشه دهین [کوردویف، ۱۹۸۲: ۲۱۸]. ئەقجا کار ژ لای پیکهاتنیقه (ساده یان نه ساده) بیت ل گهل دهین و ((نه بونی ددن زانین)) واته ئەنجامنه دانا کاری دیاردکهن [جگرخوین، ۱۹۶۱: ۱۱۱].

- تاییه ته ندین تافین کاری د (ده. ز) دا:

۱- تافی بوری:

ئوه ((کو د ده مه که رابوری ده چی بویه - بویه، و ژ نیشانا کرنا نا کا و هیتی پاراستی مایه)) [جگرخوین، ۱۹۶۱: ۱۳۴].

أ- ریزی راگه هاندنی (Indicative mood):

ئهو ریزی کارییه کو ((کریارین راستی یی بهرچاڤ دکن)) ه ئیبراهیم رهمه زان زاخویی، ۱۹۹۸: ۱۰۱ [۶] ژ تاییه تیین قی ریزه ی د (ده. ز) دا شیوی نه رییه، چونکی

بکارهینانا مؤرفیما نه‌ری ل گهل کاری د (ده. ز) دا ب دوو شیویان دهیت، وهك ب
قی رهنگی ل خواری دیارگری:

۱- بوری سادە:

خشتی (۱)

<p>بکەر + بهرکار + ته‌واو‌کەر + م. نه‌ری + بنیات + م. بوری + م. ریککه‌فتنی. (۱) من + ئەو + قه‌بیل + نه + ك + ر + ن. من ئەو قه‌بیل نه‌کرن.</p>	<p>یاسا و پیکهاتن</p>
---	-----------------------

ئەق یاسایه ب شیوهیه‌کی دی ژی د قی ده‌قوکیدا دهیت، ئەو ژی ب قی رهنگییه:-

خشتی (۲)

<p>بکەر + بهرکار + م. نه‌ری + ته‌واو‌کەر + بنیات + م. بوری + م. ریککه‌فتنی. من + ئەو + نه + قه‌بیل + ك + ر + ن. من ئەو نه قه‌بیل کرن.</p>	<p>یاسا و پیکهاتن د (ده. ز) دا</p>
---	--

د یاسایی خشتی (۲) دا مؤرفیما نه‌ری ل پیش ته‌واو‌کەری کاری هاتیه و
ئەق شیوه د ده‌قوکا زاخولیاندا دهیت، د یاسایی خشتی (۱) دا ریزکرنا کەرستان
ل دویف قی یاسایی د ده‌قوکا هندهك سندیاندا دهیت، ئانکو ب هەر دوو شیوهیان د
ده‌قوکا زاخودا دهینه بکارهینانی.

۲) بوری ته‌واو:

خشتی (۱)

<p>بکەر + بهرکار + ته‌واو‌کەر + م. نه‌ری + بنیات + م. بوری + م. ته‌واوی + م. ریککه‌فتنی. من + شول + ته‌مام + نه + ك + ر + ی - - - - ن - - ه. من شول ته‌مام نه‌کرینه.</p>	<p>یاسا و پیکهاتن</p>
--	-----------------------

د ده‌قوکا زاخودا نیشانا ته‌واوی ب دوو شیویان دهیت، ئەوژی ب قی رهنگی:-

۱- (أ) ئەزا هاتمه. (ب) ئەزی هاتمه. (ج) ئەزا چوومه.

د) ئەزی چوومه.

٢- ئەزى ھاتىم.

د رستەيا ھژمارە (١) دا كارى رستى بورىي تىنەپەرى سادەي تەواو، رستەيا (١ - أ) د دەقوڤكا ھندەك سندیاندا، وەك (شیف ئەرمى،...) دا دەیت، ئەوژى نیشانا تەواویي ل گەل كارى ب تنى (ه) ھاتیه و مۆرفیما نفضى ل پشت بکەرى و ل شوینا (ی) ھاتیه و نفضى ریزمانى مییه.

د رستەيا (١ - ب) دا نیشانا تەواویي (ه) ل دوماھیا كارى ھاتیه واتە ل پيش مۆرفیما ریککەفتنى و ل جھى (ی) مۆرفیما نفضى نیر بو ھەر دوو نفضان (نیر و مى) دەیت، ئەقە د دەقوڤكا ھندەك (سندى) یاندا، وەك (مچولى، پساناغا،...) دەیت واتە ئەو سندیيىن ل بەر چیاىی دژین و گوندین وان نیزیكى ئیك، وەك (قەسروك، مارسيس، گەلیی پساغا،...)، ئەو كارى بورىي تەواوی ب پیتا بزوین ب دوماھی نەھاتیبیت ب قى شیوہى بکاردهینن.

د رستەيا (١ - ج) و (١ - د) دا كارى رستى ھەر ھەمان تاف و ریزمیه، چونكى دوماھیا كارى ب دەنگى بزوین ھاتیه ؛ مۆرفیما ریککەفتنى ل پيش نیشانا تەواویي (ه) ھاتیه، ئەق شیوہ د دەقوڤكا ھندەك سندیاندا، وەك (شیف ئەرمى، مچولى، پساناغا،...) دەیت.

د رستەيا (٢) دا كارى رستى بورىي سادەي تىنەپەرى تەواو، نیشانا تەواویي (ی) ل گەل كارى ھاتیه و ل پيش مۆرفیما ریککەفتنى کەفتیه و (ه) دەرنەكەفتیه و نفضى ریزمانى نیرە بو ھەر دوو نفضان دەیت، ب قى شیوہى د دەقوڤكا زاخویى و سلیقانەى و گولیياندا دەیت، ژبلى قان ھندەك سندی ژى، وەك (سوفى، بوسەلاى، مام ئیزدینى...) ب وى شیوہى بکاردهینن.

ئەگەرکارەكى تپەر وەرگرین، وەك (خوار) و بکەر (من) بیت، دى نفضى ریزمانى ب قى شیوہى ھیت، واتە ئیك مۆرفیما نفضى بو ھەر دوو نفضان د دەقوڤكا زاخودا بکاردهیت:

- مۆرفیما، نف. مى: (بو نفضى نیر و مى دەیت): منا خوارە.

- مۆرفیما، نف. نیر: (بو نفضی نیر و می دهیت): منی خواره.

- مۆرفیما، نف. نیر: (بو نفضی نیر و می دهیت): منی خواری.

هندهك جاران هەر دوو پرتین نیشانا تهواوی دبنه (ه) و بو كهسی سیی

یی تاك نیمچه بزوین دكهفیته د ناقبهینا هەر دوو پرتاندا، ب فی رهنگی:

ده. ز

ده. دی

- سولاڤ نفضتی یه ← سولاڤ نفضتهیه.

- مالمه گرتی یه ← مالمه گرتیه.

- بچیکیت ته پاراستی نه ← بچکی ته پاراسته نه.

ئهڤ گوهۆرینه د دهڤۆکا هندهك سنديياندا، وهك (سوفی، جونکی

(بهرجیایی)، مچولی، پس ئاغا) دهیت، ئهڤ شیوه ل گهل کارین دوماهی ب دهنگی

بزوین هاتین ناهیت، وهك:

ئهو چوویه ← ئهوچوویه.

۳- بوریی دور:

بکەر + بهرکار + تهواوکهەر + م. نهری + بنیات + م. بوری + م. دوریی + م. ریکهفتنی. من + شول + تهمام + نه + ك + ر + بوو + Ø من شول تهمام نه کربوو.	یاسا و پیکهاتن
---	----------------

ئهسپیکتا دوریی (بی) د(ده. ز) دا بکاردهیت، هەر چهنده هندهك ل زاخۆ

ههنه(بوو) بکاردهینن، وهك (کوچهر)، د (ده. ز) دا بوریی دور ل دویف قان یاسایان

بکاردهیت، وهك:

بکەر + بهرکار + تهواوکهەر + م. نهری + بنیات + م. بوری + م. دوریی + م. ریکهفتنی. من + شول + تهمام + نه + ك + ر + بی + Ø من شول ته مام نه کربی.	یاسا و پیکهاتن د (ده. ز) دا
--	--------------------------------

ئەف یاسایە ب شیۆهیه کا دی ژى دهیت:

بکەر + بەرکار + م. نەری + تەواو کەر + بنیات + م. بوری + م. دویری + م. ریککەفتنی من + شول + نە + تەمام + ک + ر + بی + Ø من شول نە تەمام کربی.	ياسا و پیکهاتن د (ده.ز) دا
---	-------------------------------

ب - ریژی مەرجی (subjunctive mood):

ئەو ریژەیه ((کریاران ب شیوی چیبوون یان خۆزی یان هاتوبات)) دیاردکەت ئیبراهیم رەمەزان زاخوی، ۱۹۹۸: ۱۱۲ د قی ریژەیدا خەبەرەک دەیت گەهاندن، بەلکو د ناقد (گومان، خۆزی، مەبەستەک، ...) دەیت. دی تایبەتیین قی ریژە ی د دەفوکا زاخودا دیارکەین:

(۱) تافی بوری مەرجی (ساده):

دی کارەکی ساده ژ لای پیکهاتنیقە وەرگین و تایبەتیین قی ریژە ی د (ده.ز) دا دیارکەین.

خشتی (۱)

بکەر + بنیات + م. بوری + م. مەرجی + م. ریککەفتنی. ئەز + سەکن + ی + با + م ئەز سەکنیام.	ياسا و پیکهاتن د (ده.ز) دا
--	-------------------------------

ئەف یاسایە د قی دەفوکیدا ب قی شیۆه ی دەیت، لی د دەفوکا هندەک سندیاندا، وەک (سوفی، مچولی، نیری، ..) ب شیۆهیه کی دی دەیت، ب قی شیۆی ل خواری دیارکری:

خشتی (۲)

بکەر + بنیات + م. بوری + پیشپرتکا. م. مەرجی (ب -) + ناقبەندی (ی) + م. ریککەفتنی + پاشپرتکا. م. مەرجی (ا -). ئەز + عەلم + ی + ب + (ی) - - + م + ا ئەز عەلییما.	ياسا و پیکهاتن د (ده.ز) دا
--	-------------------------------

د قى خشتيدا ديار دبیت، كو ناقبه ندهك د ناقبه را مؤرفيما مهرجى (ب و ا) دا پهيدا بوويه نهوژى (پ) ه و مؤرفيما ريككهفتنى جهى خو گوهورپه و ل پشتى ناقبه ندى (پ -) هاتيه، ئەف شيوه ل گهل كارى بورى تپهر و تينهپهر (ساده، نه ساده) د شيوى نهرى و نهريدا دهيت.

هەر ئەف ياسايه ب شيوه كى دى ژى دهيت و تايبه ته ب دهقوكا ئيله كا سندیانقه نهوژى (مچولى) نه، وهك:

خشتى (۳)

بكهړ + پيشپرتكا . م . مهرجى (ب) + بنيات + م . بورى + م . ريككهفتنى + پاشپرتكا . م . مهرجى (- ا) . ئەز + ب + ها + ت + م ئەز بهاتما .	ياسا و پيڤهاتن د (ده. ز) دا
---	--------------------------------

د قى خشتيدا ديار دبیت مؤرفيما مهرجى (با) بوويه دوو پرت پرتا (ب -) ل پيش بنياتى كارى هاتيه و پرتا (- ا) ل پشت مؤرفيما ريككهفتنى هاتيه، ئەف ياسايه ل گهل ههمى كارين بورى (تپهر - تينهپهر) دهيت، وهك (بكر، بخوارا، بگريا، بزقرا، ومريگرتا، درست بكر، بچووينا - - هتد)، لى د شيوى نهريدا نيشانا نهرى (نه -) جهى (ب -) دگريت، ب قى رهنگى: (نهكرا، نهخوارا، نهگريا، نهزقرا، -) . ئەف ياسايه واته خشتى (۲، ۳) ب هەر دوو شيويان د دهقوكا هندهك سندیاندا دهيت، ئەفه بو چهند هويه كان قهدهگهریت:

- ۱- دهقهرين وان نيزيكى دهقهرين (گويا) نن، واته دكهقنه سهر ئيك سنورى جوگرافى، بوويه هاتن و چوون د ناقبه را واندا ههيه.
- ۲- هوكارى كولامهيهتى، كو وان زور خزماتيا ههف دوو كريبه و چيدبیت ياسايى (۳) ب ريكا (تيكه لى) پهيدا بوويه، ئانكوژ دهقوكا (گويا) هاتيه.
- ۲- تافى بورى مهرجى تهواو:

بکەر + پیشگر + م. نهری + بنیات + م. بوری + م. مهرجی + م. ریککهفتنی. ئەز + را + نه + ک + ر + ب + م ئەز رانه کریم.	یاسا و پیکهاتن
--	----------------

ئەق یاسایە د دەقۆکا زاخۆدا ب قی شیوی ل خواری دیارگری دهیت:-

بکەر + م. نهری + پیشگر + بنیات + م. بوری + م. مهرجی + م. ریککهفتنی. ئەز + نه + را + ب + ی + ب + م ئەز نه رابییم.	یاسا و پیکهاتن د(ده. ز) دا
--	-------------------------------

کاری (بون) د (ده. ز) دا ب هه می جوران ژ لایی (هیز و پیکهاتن) ی قه دبیته (بین). کاری قی رستی (رابین) ه ژ لایی پیکهاتنیقه نه سادیه ئانکو (دارژاو) ه و مؤرفمیا مهرجی (ب) یه و نیشانا نهری ل پیش پیشگری هاتیه، کاری دارژاوی نهری د قی دهقۆکیدا ب قی شیوی دهیت، لی هندهک جارن کاری (چیبین) ب دوو رهنگان د شیوی نه رییدا دهیت:

ئەز نه چیبیم.

ئەز چینه بیم.

۲ - تافی نهو:

ئەقە د ((دهمهکی ده دبی کو ناقی وی دهمی (ناکا) یه - ایستایه - نهویه)) [جگرخوین، ۱۹۶۱: ۱۴۸] واته کرن و نه کرنا شولی یان پهیدا بوونا رویدانهکی د دهمی نهو دایه، ئانکو د دهمی ئاخشتنی دایه، مؤرفیما قی تافی (د) یه و ل پیش بنیاتی کاری دهیت. ژ تایبه تیین تافی نهو د (ده. ز) دا ئەقە نه:

۱ - نهوی بهردهوام:

بکەر + (م. نشی، م. کو) + بهرکار + (م. نش، م. کو) + م. نهو + بنیات + م. ریککهفتنی. ئەز + ا + نانی + د + خو + م ئەزا (ی) نانی دخوم، ئەمین نانی دخون، ئەمیّت نانی دخون.	یاسا و پیکهاتن
--	----------------

ئەھڤ ياسايە د دەھۆکا زاخۆدا ب ڤى شىۆى دەھىت، لى د دەھۆکا ھندەك
 ئىللىن سندیاندا، وەك (مچولى، نىرى، - - - -) دا مۆرفىما تافى نھو دەھىتە لادانى،
 ب ڤى رەنگى ل خوارى دياركرى:
 - سولاڤى زادى Øخوت.
 - توى Øبىنى.
 - ئەوى دەرىكى ڤە Øكت.
 - ئازادى خانى ئاڤا Øكت.

د ڤان رستاندا ل گەل گرىن ناڤان (بکەر) مۆرفىما نڤشى (- ى) بۆ نىرو
 مى ھاتىه، كارين ڤان رستان ژ لايى پىكھاتنىڤه (سادە و نەسادە) نە، مۆرفىما دەمى
 نھو ل گەل كارى دەرنەكەڤتیه و بى كار ل سەر گوھورينا حالەتى ريزمانى
 بەھىتەكرن، بەلكو د دەمى نھودا ھاتىنە ئەنجامدان.

ياسايى پىكھاتنا وى ب ڤى شىۆەھىيە:

بکەر + (م. نڤش، م. كو) + بەرکار (م. نڤش، م. كو) + م. نھو Ø + بنیات + م. رىككەفتنى. سولاڤ + ى + زادى Ø + خو + ت سولاڤى زادى خوت. كچكى زادى خون.	ياسا و پىكھاتن (دە. ز) دا
--	------------------------------

۳- تافى دەھىت:

أ - رىژى راکەھاندنى:

ئەھڤ تافە ((ئەوہ كو د دەمەكە ھىتى دە بى و نیشان و دروڤا وى (دى) د
 پىش دە تى)) [جگرخوين، ۱۹۶۱: ۱۵۰] ئەھڤ تافە كرن و نەكرنا رویدانەكى پىشتى
 ئاخشتنى دياردكەت ب مۆرفىمەكا دياركرى دەھىتە جوداكرن ژ تافىن دى ئەوژى
 (دى) يە ل پىش بنیاتى كارى دەھىت، لى مەرج نىنە ئەھڤ مۆرفىمە ھەر ل پىش بنیاتى
 كارى بەھىت، د رستاندا ئەگەر بەرکار يان تەواوكر ھاتبىت ل پىش وان دەھىت،
 بەلكو ل گەل (بکەر) ى رستى دەھىت، وەك:

بکەر + م. داھاتو + بەرکار + ((م. نفسی، م. کو)) + بنیات + م. ریککەفتنی.	یاساو پیکھاتن
ئەم + دی + نان + ی + خو + ن	
ئەم دی نانی خون، ئەم دی نانا خون..	

ژ تاییه تیپن فی تافی د دەفۆکا زاخۆدا دەنگی [د] دەیتە لادانی ب تنی (-)

(ی) دمینیت ئەوژی د رستاندا ل گەل بکەری دەیت و ئەف لادانە دەوری ریزمانی ناگوریت، ب فی شیوهی دەیت:

- ئەزی چم گوندی.

- توی ئی کیفە ؟

یاسایی پیکھاتنا وی د دەفۆکا زاخۆدا، ب فی شیوهییە:

بکەر + م. داھاتو + بەرکار + ((م. نفسی، م. کو)) + بنیات + م. ریککەفتنی.	یاسا و پیکھاتن د
ئەز + (∅) ی + کتیب + ی (ان) + ب + م.	(دە، ز) دا
ئەزی کتیبی (کتیبان) بم.	

مۆرفیما تافی دەیت ب شیوهکی دی د (دە. ز) دا و تاییه تە ب دەفۆکا

ھندەك سندييانفە، وەك (مچولی، ...) دەیتە بکارهینانی، ب فی شیوهی:

ئەز دی چم مالی ← ئی چم مالی، ئەی چم مالی.

مۆرفیما تافی دەیت د فی دەفۆکیدا ب دوو شیوهیان دەیت ئەوژی یان (ی)،

(ئی) یە، یان ژێ ئەگەر بکەر نافهکی تاییه تی بیت ؛ مۆرفیما تافی دەیت (دی) دەیتە بکارهینانی، وەك:

سولاف دی بالافی کت.

کاری (ئینان) د فی تافیدا ب دوو شیوهیان دەیت ئەوژی (ئەزی ئیم - ئی

تیم) پشتی ژناچوونا دەنگی [د] و ب تنی مۆرفیما (- ی) دمینیت ل گەل دەنگی [د]

دەیت و ل گەل کاری (ئیم) دەنگی [ت] پەیدادبیت ئەفە وەك دیاردەیه کا فۆنەتیکی

ب تنی د دەفۆکا ھندەك سنديياندا، وەك (مچولی، نیری، رەبەنک، ...) ھەیه، ب فی

شیوهی:

ئەزی ئیم مالی (ئی تیم مالی). ئەمی ئین مالی (ئەمی تین مالی).

تووی ئیی مال (تووی تیی مال). هینی ئین مال (هینی تین مال).
 ئەو دی ئیت مال (ئەو دی تیت مال). ئەو دی ئین مال (ئەو دی تین مال).

ب - ریژی فەرمانی:

ئەو کارهیه ((ژ بو ب چیکرنا کارهکی فەرمان ل یهکی دی
 بکی)) (جگرخوین، ۱۹۶۱: ۱۵۳). مۆرفیمین تایبەت ب فەرمانی ئەقەنە:

ب: مۆرفیما فەرمانی

ه: مۆرفیما رییکهفتنییه بۆ کەسی دووی یی کت.

ن: مۆرفیما رییکهفتنییه بۆ کەسی دووی یی کوم.

ئەق مۆرفیمە دچنە ل سەر بنیاتی کاری و پیکه کاری فەرمانی

پیکههینن، ب قی شیوهی:

بکەر+ بەرکار+ ((م. نفسی، م. کو)) + م. فەرمان + بنیات + م. رییکهفتنی. تو+ نان+ ی+ ب+ خو+ (ه، ن). تو نانی بخو (∅). هین نانی بخون. هین نانا بخون.	یاسا و پیکهاتن د (دە. ز) دا
--	--------------------------------

ئەق یاسایە د دەقوکا زاخودا هەر هەمان یاسایە ب تنی هەندەک تیبینی ل
 دور کاری فەرمانی د قی دەقوکیدا هەنە، وەک کاری (بخو) مۆرفیما رییکهفتنی بۆ
 کەسی دووی یی کت دەرئەقەفتیه، چونکی دوماهیا بنیاتی ب دەنگی بزویین [و
 هاتیە، ئەق کارە د دەقوکا زاخودا ب شیوی (بخو) ژی دەیت، واتە مۆرفیما
 رییکهفتنی (ه) دەرئەقەفتیت، هەر ب هەمان شیوه کاری (شیشتن) ژی دەیت:

بشو ← بشوه.

ئەقە د دەقوکا هەندەک گولییاندا دەیت و شیوی (بخو) تایبەتە ب
 دەقوکا سندی وگولی و سلیقەنەبیانقە.

د دەقوکا زاخودا ئەگەر کاری فەرمانی ژ لای پیکهاتنیقە نە سادەبیت
 مۆرفیما (ب) دەرئەقەفتیت، بۆ سقکبوونی د کارین داریتی و لیکدایدا دەیتە لادان ،
 وەک:

دە. دی دە. ز

رابکە ← راکە، راکن

تەمام بکە ← تەمام کە، تەمام کن.

هندا بکە ← هندا کە.

باشقە بکن ← باشقە کن.

فورمى بەردەوامىي (دى) ئەوى ل گەل رىژا کارى فەرمانى دەيت د (دە).

ن) دا دەنگى [ى] دەيتە گوھۆرىنى بو دەنگى [ە] ئەفە تايبەتە ب دەفوکا ھندەك

سندىيانقە و ب قى رەنگىيە:

دى وەرە <> دە وەرە.

دى ھلو <> دە ھلو.

پەراویژین پشکا سییى

(۱) ئەف دابەشکرنین تافین کارى ب سوود وەرگرتن ژ قان ژیدەرەن ھاتینە وەرگرتن:

ا- [کوردوییف، ۱۹۸۲: ۲۲۲ - ۲۳۳]

ب- [QANATÊ KURDO, 1981: 113- 125]

د قى پشکیدا ب تنى مە تايبەتمەندیین مۆرفیمین نغشى د (دە. ن) دا دیارکرىنە. *

ئەنجام

ل دوماهیا قی لیکولینی ئەم گەهەشتینە قان ئەنجامان:

۱ - دەقووکا زاخۆ خودان تاییه‌تمەندییا خو یا زمانییە د دەقەرا بەهەدیناندا، لی د
هەندەک تاییه‌تیین زمانیدا سەر ب دەقووکا بوتانیقە دچیت و ئەقە ژى بو
چەند هۆکارەکان قەدگەریت.

۳ - چیدبیت هەندەک سەدی د رەگەزدا کوردین باکورین، چونکی دەقووکا وان زۆر
ب سەر دەقووکا کوردین باکورقە (بوتانی) قە دچیت.

۴ - پتیریا دیاردین دەنگی د دەقووکا سەدی و هەندەک گولییاندا، ئەقە قەدگەریت
بو سەرشتی دەقەرین وان، کو چیایین تیکەلیا وان ل گەل ژ دەرقە ب
زەحمەت بوو و نیزیکی سنوری تورکیا، واتە (کوردین باکور) ه.

۵ - مۆرفیمین ریککەفتنی د قی دەقووکیدا بو کەسین دووی تاک و ئیکى کو ب دوو
شیوهیان دەردکەفن، ب قی رەنگی: کەسی دووی تاک (- ی، - ی)، کەسی
ئیکى کو (- ین، - ن).

۶ - نیشانا نەناسیاریی (ەک) د دەقووکا هەندەک سەدی و گولییاندا ب شیوی
ئەلۆمۆرپا فۆنۆلۆژی دەیتە بکارهینانی، ب قی رەنگییە: نیشانا نەناسیاری
(ک - ik).

۷ - نیشانا کومکرنی (- ین، - یت) د (د.خ) دا د دەقووکا هەندەک سەدی و گولییاندا
ب شیوی ئەلۆمۆرپا فۆنۆلۆژی دەیتە بکارهینانی، ب قی رەنگییە: نیشانا
کومکرنی (ی).

۸ - د دەقووکا زاخۆدا نیشانین نشی (نیر و می) د (د.خ) دا دەرناکەفن دبنە
مۆرفیما سفر، ب تنی دەمی نیشانا نەناسیاریی (- ەک، - ک - ik) ل گەل
ناقى دیارکری بهیت، وهک:

- كچكهك (Ø) جان هات.

- ههقالهك (Ø) ئازادى هات.

لى د دهقوڤكا هندهكاندا ل زاخو نيشانا نفضى بو تاك د دوخى خستنه
پايدا دهردهكەفیت، ئەگەر نيشانا نه ناسيارىي ژى ل گەل ناڤى دياركرى
هاتبیت و ئەوژى (- ى) يه بو ناڤى نيرو مى دهيت ل جهى (- ا، - ى)، وهك:

- براكى من هات.

- خوشكهكى جيهانى هات ملامه.

۹ - نيشانىن كومكرنى (- ين، - يت) د دوخى تهواو و بهردهوامدا د دهقوڤكا هندهك
سندى و گولياندا ب شيوى ئەلومورفين فونولوزى دهينه بكارهينانى، ب
قى رهنكى: نيشانا كومكرنى (- وى، - ى، - ئى).

۱۰ - مورفيما بچويككرنى (- وك، - ك) د دهقوڤكا هندهك سندى و هندهك
گولياندا ل گەل ناڤين گشتى و تاييهتى دهيتته بكارهينان و د دوخين
جودادا ل گەل بكاردهيت.

۱۱ - نيشانىن نفضى د دوخى تهواو و بهردهوامدا د دهقوڤكا زاخودا ب دوو شيويان
دهين، ب قى رهنكى: ((- ا)) بو مى ((- ى)) بو نيرو و ((- ى)) بو نيرو مى.

۱۳ - نيشانىن نفضى د دوخى كهينونيدا د دهقوڤكا زاخودا دبنه مورفيما سفر، ب قى
رهنگى:

سولاڤا جانه سولاڤا (Ø) جانه.

ئازادى جانه ئازاد (Ø) لاوه.

۱۴ - د (ده. ز) دا ب چ شيوميان ناڤى گشتى، ئەگەر مورفيما نفضى (- ى) د دوخى
تياندا ل گەل هاتبیت، مورفيما نه ناسيارىي (- هك) وهرناگریت، ئەگەر ل
گەل گرييا ناڤى مورفيما نه ناسيارىي (- هك) بهيت دى ل جهى نيشانا (-).

ی) یا نفضی نیر د دوخی تیاندا (- ی) هیئت و بو ههر دوو نضشان د هیته بکارهینانی، وهك:

ئهزی مه ریچه کی کرم.

ئهو دی خانیه کی ئاڤاكت.

۱۵- کاری لیکدای د شیوی نه رییدا د دهقوکا زاخوڤا ب دوو شیویان دهیت جار نیشانا

نه ری ل بهری ههمی کاری دهیت و جار ژی ل بهری بنیاتی کاری. کاری

دارژاو ب شیوکی دهیت ئه و ژی نیشانا نه ری ل پیش پیشگری دکه قیت.

۱۶- تافی کاری بوری ته وای راگه هاندنی د دهقوکا زاخوڤا ب سی شیویان دهیت

و جوداهی د کارهینانا نیشانی نفضی و نیشانا ته واییدایه، وهك:

- سولاڤا هاته.

- سولاڤی هاتی.

- سولاڤی هاتیه.

۱۷- تافی کاری بوری ساده یی مهرجی ب سی شیویان د (ده. ز) دا دهیت، وهكو:

- چووبا، چووبیا، بجوا.

۱۸- مؤرفیما تافی نهو (د) د دهقوکا هندهك سندیاندا ل گهل کاری

دهرناکه قیت و کار ل سهر گوهورینا حاله تی ریزمانی ناهیه ته کرن،

به لکو د دهمی نهودا دهیه ته نه نامدان، وهكو:

- سولاڤی خوت.

- ئه و بجیک چکن.

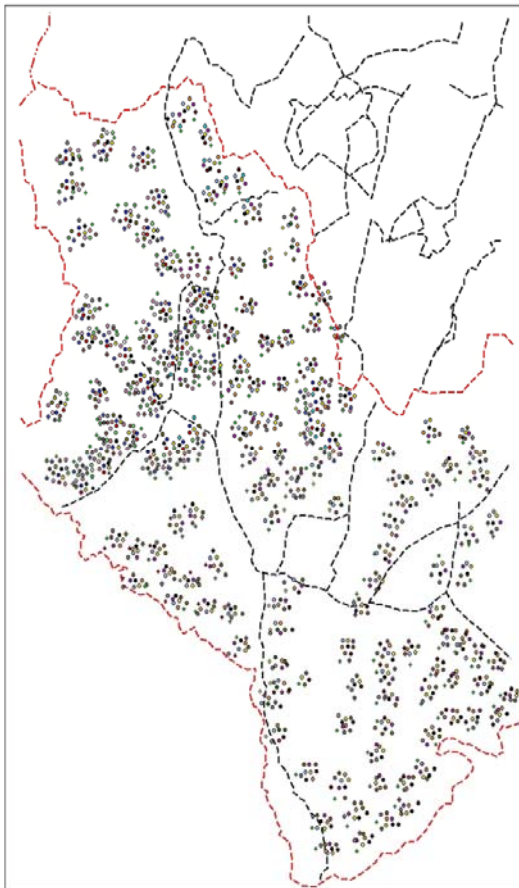
۱۹- کاری (بون) د دهقوکا زاخوڤا دبیه (بین).

نەخشی دياركرنا دهقوكان ل دهقهرا زاخو

أ- نەخشی دياركرنا تاييهتمهنديين زمانهانی د (ده. ز) دا

ب- نەخشی دياركرنا نەخشی دياركرنا دهقوكان ل دهقهرا زاخو

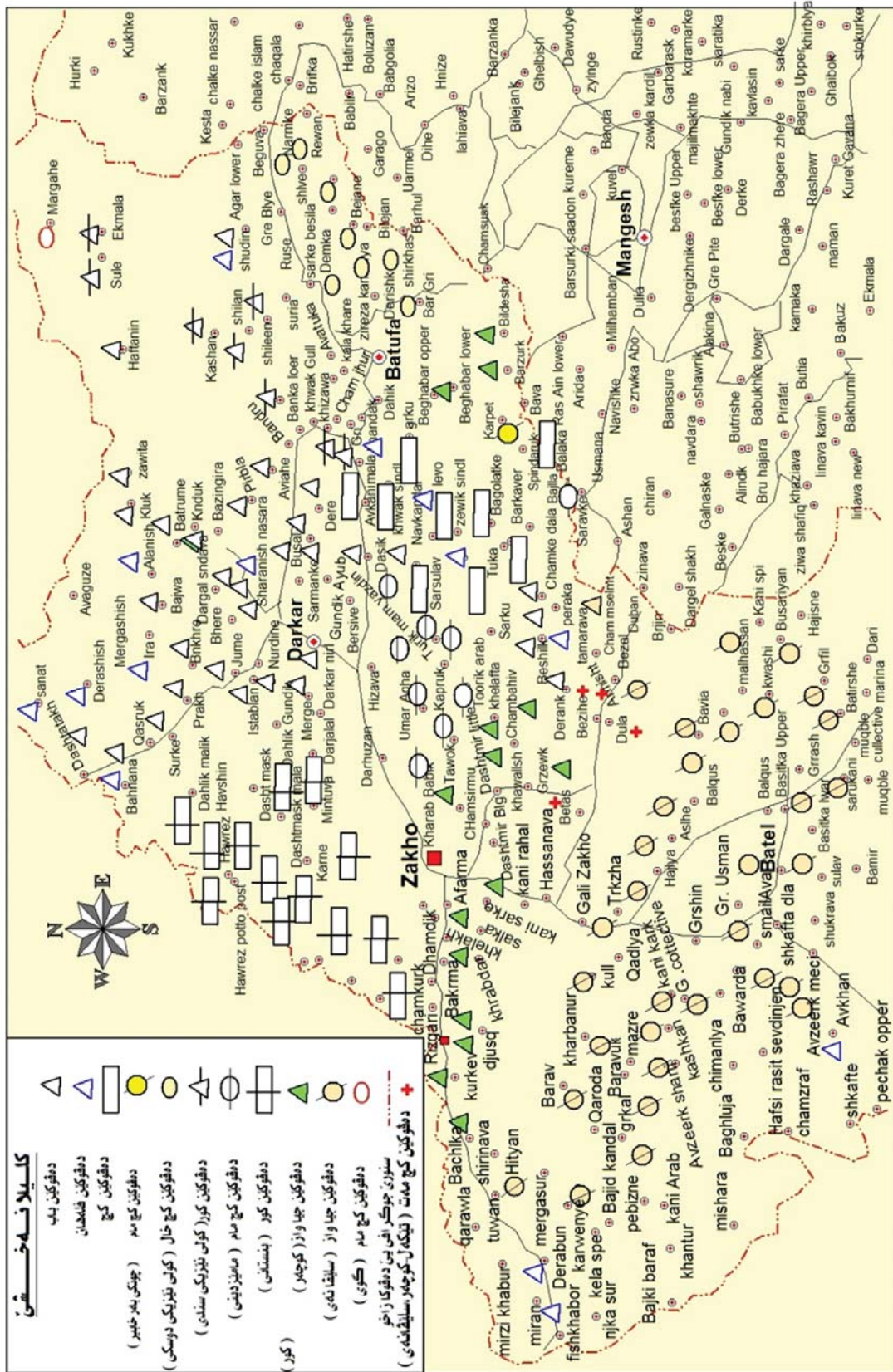
نه‌خشی دياركرنا تايبه‌تمه‌نديين زمانشانی د (ده. ز) دا

کلیلا نه‌خشی

- مورفیمما بچوکرکرن (وک - ک) دهه‌می دوخاندای بکار دهینن
- مورفیمما رینگه‌هفتن بو کهسن دوی پین تاک ب فورمئ (ی) دهیت
- مورفیمما رینگه‌هفتن بو کهسن دوی پین تاک ب فورمئ (ی) دهیت
- مورفیممئ نفسی د دوخن یونا کهینونیدا دهیته سفر
- کارئ (بوون) دهیته (بین)
- کارئ (بوون) ب فورمئ (بوون) دهیت
- تافن کارئ بورین ته‌واوی را کهیناندن ب شیوی (م. بنیات + م. بوری + م. ته‌واوی (ب) ه. وه‌ک هاتیه
- تافن کارئ بورین ته‌واوی را کهیناندن ب شیوی (م. بنیات + م. بوری + م. مز ته‌واوی (ب) + م. رینگه‌هفتن). وه‌ک هاتیه
- تافن کارئ بورین ته‌واوی را کهیناندن ب شیوی (م. بنیات + م. بوری + م. مز ته‌واوی (ب) + م. رینگه‌هفتن). وه‌ک هاتیه
- تافن کارئ بورین نیزیکی مهرجی ب شیوی (م. مهرجی + م. بنیات + م. بوری + م. مهرجی) وه‌ک هاتیا
- تافن کارئ بورین نیزیکی مهرجی ب شیوی (م. بنیات + م. بوری + م. مهرجی) وه‌ک هاتیا
- تافن کارئ بورین نیزیکی مهرجی ب شیوی (م. بنیات + م. بوری + م. ناهه‌هفتن (ب) + م. مهرجی) وه‌ک هاتیا
- فونیمئ ابح دهیت وه‌ک جه‌می، حه‌ق،
- فونیمئ اده دهیت وه‌ک شه‌مه، شه‌مه، شه‌ق،
- دیاردا دهنگی گوهورینا دهنگی (ی) بوددهنگی (ه) وه‌ک ژازی دهیته ژازه
- مورفیممئ نفسی (ی) بوون نیر ومن دهیته بکارهینان
- مورفیمما نفسی (ا) بوون (ی) بوونلر دهیت
- مورفیمما نفسی ددوخن تیاندای (ی) بوونلر ومن دهیت نه‌که‌ر نیشانا نه‌ناسیاری (ه‌ک) ده‌گه‌ل نغان بهیت
- مورفیمما نه‌ناسیاری ب شیوی (ک) دهیت وه‌ک ناهه‌ک دهیته ناهه‌ک
- مورفیمما نفسی نیر د دوخن ت ته‌واوی و به‌رده‌وامدا ب شیوی (وئ، ئن) دهیت
- مورفیمما کومکرن (ین) د دوخن خسته پال و به‌رده‌وام و ته‌واوی دا ب فورمئ (ی) د
- فونیمئ ازا بسکی دهیت
- فونیمئ ارا ب سکی دهیته درکندن
- فونیمئ ارا ب قه‌له‌وی دهیه درکندن
- فونیمئ ارا ب شیوی کپ دهیته درکندن
- فونیمئ ارا درکین
- ده‌نگی (ب) له‌ومالییا پاهیشا (باب) دهیته دهنگی و، وه‌ک باب دهیته باو

نه‌خشی دهوکیڤن زیک جودال دهه‌را زاخو

لیستا ژیدهران

ئىك - ب زمانى كوردى:

أ - پەرتوك:

۱. ئىبراھىم رەمەزان زاخۆيى، (۱۹۹۸)، رېزمانى كوردى، چاپخانا سپىرېز، كوردستان - دھوك.
۲. جگرخوين، (۱۹۶۱)، اوا ئو دەستورا زمانى كوردى، بەھاوکارى زانكۆى بەغدا چاپكراوه، بەغدا.
۳. رەفيق شوانى، (۲۰۰۱)، چەند بابەتتىكى زمان و رېزمانى كوردى، چاپى يەكەم، چاپخانەى ومزارەتى پەرومردە - ھەولير.
۴. صادق بەاء الدين ئاميدى، (۱۹۷۶)، رېى زمانا كرمانجى.
۵. غازى فاتح وھيس، (۱۹۸۴)، فۆنەتتىك، چاپى يەكەم، چاپخانەى الاديب البغدادى.
۶. ك. ك. كوردوييف، (۱۹۸۲)، رېزمانى كوردى بە كەرەستەى ديالىكتى كرمانجى و سۆرانى، و: كوردستان موكرىانى، چاپخانەى الاديب البغدادى، ھەولير.
۷. محمد معروف فتاح، (۱۹۸۴)، زمانەوانى، چاپخانەى دار الحكمە، اربيل.

ب - ب لاتىنى:

8. QANTÊ KURDO, ZIMANÊ KURDI RÊZIMAN, WESANÊN KOMKAR, 1981.

ج - نامىن ئەكادىمى (يىن نە بە لاڤكرى):

۹. عەبدووللاھوسىن رەسول، (۱۹۹۵)، مۆرفىمە رېزمانىيەكانى كار، نامەى دكتورا، كۆلجى پەرومردە - ئىبن روشد، زانكۆى بەغدا.
۱۰. حاتەم ولىا محمەد، (۲۰۰۶)، پەيوەندىيە رۆنانىيەكانى نواندە سىنتاكسىيەكان، نامەى دكتورا، كۆلجى زمان، زانكۆى سەئاحەدىن.

د - گوڤار:

۱۱. فاضل عمر، (۱۹۸۹)، کارنآفاکرن د زمانى کوردیدا کارى سادەبى رابۆرى دکرمانجى يا ژۆريدا، گوڤارى کاروان، ژماره (۷۹)، چاپخانهى رۆشنبيرى له ههولير چاپکراوه.
۱۲. ساجده عبدالله فهراهدى، (۲۰۰۰)، مؤرفيمى (ش) له كوردى ناوهراستدا، گوڤارى زانکو، ژماره (۹).

دوو - ب زمانى عهزمبى:

أ - پهرتوك:

۱۳. بشير سعيد عبدالرحمن، (۲۰۰۶)، بهدينان و عشائرها (دراسة تاريخية)، تقديم: خليل علي مراد و رزق عبد المنعم شعث، الطبعة الاولى، مطبعة خانى - دهوك.
۱۴. خالد محمد شريف السندي، (۲۰۰۵)، زاخو - امارة سنديان، الطبعة الاولى، مطبعة المسرة - بغداد.
۱۵. محمد علي الخولي، (۱۹۸۷)، الاصوات اللغوية، الطبعة الاولى، مطابع الفرزدق التجارية الرياض.
۱۶. هانى عبد الرحمن عبد الهادي، (۲۰۰۱)، الدلالة المشتركة في اللغة "منهج علمي في فقه اللغة"، الطبعة الاولى، دار اسامة للنشر والتوزيع، الاردن - عمان.

سى - ب زمانى ئينكليزى:

17. Trask. R.L, (1993) , A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, first published, printed in Great Britain by T. J Press, London .
18. Crystal.D, (1997) , A dictionary of Linguistics and Phonetics, fourth Edition, Blacweel publishers,United kingdom.
19. finch. G, (2000) , Linguistic Terms And Concepts, Pernted in Great Britain, Bristol.
20. Mackenzie. D.N, (1961), Kurdish Dialects studies -1 , Oxford University press , London .
21. Radford. Andrew,(1997), Syntax: Aminimalist Introduction, Cambrige University Press.
22. Chambers, J. K,Peter Trudgill, (2004), Dialectology, Second Edition, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
23. PETER LADEFOGED, (2000), A COURES IN PHONTICS, fourth Edition, Pernted in United States of America.
24. Chomsky.N,(1957), Syntactic Structure, Twelefth printing, moutin, the Hague.

فهرستا زاراڤ و په‌یژان

ب

بهردموام 61, 92 ,

بزوین 27, 28, 29, 31, 32, 40, 61, 79, 88, 89 ,
95

ت

تاف 85, 86, 88 ,

تاك 44, 56, 58, 61, 62, 70, 71, 80, 84, 89 ,
99, 100

د

دهنگ 7, 22, 24, 29, 38, 45, 49 ,

دوخ 55 ,

ژ

ژنافچوونا دهنگان 27, 115 ,

ر

راستهوخو 14, 55, 115 ,

ریژه 85, 86 ,

ریزمان 23, 115 ,

ز

زاخۆ 67 ,

ک

کەر 28, 29, 30, 31, 32, 33, 48, 49 ,

کوئی 12, 19, 21, 42, 68, 69, 77, 83 ,

گوهورپین 27, 35, 36, 38, 44, 45, 60 ,

گوهورپینا دهنگان 38, 39, 40, 115 ,

ف

فۆرم 40 ,

فونۆلۆژی 3, 4, 5, 22, 58, 60, 69, 115 ,

ک

کار 23, 28, 31, 32, 35, 66, 68, 83, 84, 85 ,

86, 93, 101, 109

کپ 28 ,

کۆ 92, 93 ,

ن

نیرو می 20, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 67, 68 ,

71, 80, 88, 89, 93, 99, 100

نیشاننا نهناسیاریی 56, 58, 69, 99, 100 ,

ناقهروك

پيشهكى ۹

پشكا ئىكى

دمروازيهك بو بابهتى

- ۱۷..... أ- دمروازيهكا ميژووى:-
- ۱۷..... دهستپيك
- ۱۷..... جهى دهقوكا زاخو د ناڤ گوڤهرا بههدينيدا:
- ۱۹..... بيكهاته و بيكهينين دهقوكا زاخو
- ۲۲..... ب- دمروازيهكا زانستى:-
- ۲۲..... أ - فونولوزى:
- ۲۳..... ب - ريزمان:

پشكا دووى

هندهك تايهتمةنديين فونولوزى د (ده. ن) دا

- ۲۷..... أ - دياردين دهنگى:-
- ۲۷..... ۱- ژناقچوونا دهنگان - Elision:
- ۳۴..... ۲ - پهيدا بوونا دهنگان - Insertion:-
- ۳۸..... ۳- جه گوهورينا دهنگان - Exchange:-
- ۴۰..... ۴- گوهورينا دهنگان - Mutation:-
- ۴۸..... ۵ - گونجانا نهتهواو - - Partial Assimilation:

پشكا سيئي

هندهك تايهتمةنديين ريزمانى د (ده. ن) دا

- ۵۵..... بهندى ئىكى: تايهتمةنديين مورفيمين نشى د (ده. ن) دا:-
- ۵۵..... ئىك: دوخى راستهوخو:-

دوو: دوخى نهراستهوخو (تيان):- ٧١.....

سى: دوخى گازيكرنى: ٨٠.....

بهندى دووى: مورفيمين ريكههفتنى ٨٢.....

بهندى سىي: تافين كارى ٨٥.....

- تاييهتمهنديين تافين كارى د (د. ز. دا):- ٨٦.....

ئهـنـجـام ٩٧.....

نهخشي دياركرنا دهفوكان ل دهفمرا زاخو ١٠٣.....

ليستا زيديران ١٠٧.....

فهرستا زاراف و پهيشان ١١١.....

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ قەسە کۆلێنێن کوردی

ئەق پەرتووکه

زمانی کوردی دەولەمەندە
ب چەندین دیالیکتان و هەر
دیالیکتەک ژ چەندین گوڤەرەن
پیکدەیت. و گوڤەر دابەشی
دەقوکان دبن، و تاییەتمەندی
ریزمانی و فۆنۆلۆژی ژ سیمایین
دیارکرنا دەقوکانن.

دەقوکا زاخۆ سەر ب دیالیکتا
ژووری ژ گوڤەرا بەهدینیڤەیه،
دەقوکا ناڤیری ب هەندەک
تاییەتمەندی فۆنۆلۆژی و ریزمانی
ژ دەقوکان دی یین گوڤەرا
بەهدینی دەیتە جودا کرن.

دقی پەرتووکی دا ئاژە ب
تاییەتمەندی فۆنۆلۆژی- دیاردین
دەنگی و تاییەتمەندی وی لگەل
یین ریزمانی د دەقوکا زاخۆ دا
هاتینە باس کرن.

ژیروان سعید حاجی

ل ساڵا ١٩٧٨ ل باژیری زاخۆ ژدایک بوویه.
ل ساڵا ١٩٩٧ خواندنا خوه یا ئامادهیی ل ئامادهیا
کلاڤیژ یا کچان ب دوماهیک هینایه.
ل ساڵا ٢٠٠١ باورناما بەکالوریوس ل پشکا زمانی
کوردی- کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا دهوکی ب
دەستشەهینایه.
ل ساڵا ٢٠١١ باورناما ماستەری ل پشکا زمانی
کوردی- کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا دهوکی ب
دەستشەهینایه.
نھاژی ل پشکا زمانی کوردی، فەقۆلتییا زانستین
مرۆڤایهتی، زانکۆیا زاخۆ مامۆستایه.

9 789922 916712 >

© مافن چابن یین پاراستیه بۆ
سەنتەری زاخۆ بۆ قەسە کۆلێنێن کوردی
zcks@uoz.edu.krd +964 (0) 751 536 1550
Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ قەسە کۆلێنێن کوردی